

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
«Верховенство права як принцип забезпечення національної безпеки України»

Виконала студентка 2 курсу, групи ЗМНБ - 21
Спеціальності 256 Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами діяльності)
Прокопчук Тетяна Олександрівна

Керівник – кандидат юридичних наук,
старший викладач Панчук Ірина Олегівна

Рецензент – доктор філософії у галузі права,
доцент Матвійчук Марія Анатоліївна

Острого 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....	8
1.1. Генеза та еволюція концепції верховенства права у вітчизняній та зарубіжній правовій думці.....	8
1.2. Зміст і структура принципу верховенства права: основні підходи до визначення.....	21
1.3. Верховенство права та забезпечення національної безпеки: теоретико-правові аспекти взаємозв'язку	29
<i>Висновки до розділу I</i>	33
РОЗДІЛ II. МІСЦЕ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ.....	36
2.1. Нормативно-правові засади забезпечення верховенства права у сфері забезпечення національної безпеки України.....	36
2.2. Механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки.....	45
2.3. Взаємодія державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері забезпечення верховенства права	55
<i>Висновки до розділу 2</i>	61
РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА УМОВ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	63
3.1. Виклики верховенству права в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.....	63
3.2. Європейська інтеграція як чинник зміцнення верховенства права: перспективи адаптації українського законодавства до стандартів ЄС.....	69
<i>Висновки до розділу 3</i>	79

ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження принципу верховенства права у контексті забезпечення національної безпеки України зумовлюється складністю та динамічністю сучасного безпекового середовища, яке сформувалось в Україні під час повномасштабного вторгнення. За умов триваючої агресії росії, посилення гібридних загроз, інформаційних атак та постійних намагань підірвати конституційний лад в Україні верховенство права є тим основним нормативним орієнтиром, який сприяє забезпеченню легітимності дій держави, балансу між безпекою та правами людини, а також сталому функціонуванню демократичних інституцій.

Актуальність теми посилюється через нагальну потребу приведення національної системи безпеки у відповідність тим стандартам, які утвердились на рівні ЄС: проіоритету прав людини, прозорості діяльності органів влади та недопущенні свавільного застосування сили. У разі недотримання принципу верховенства права у сфері національної безпеки можливі ризики зловживань, надмірного втручання держави у приватну сферу, свавілля з боку силових структур та втрата довіри громадян до держави, що стає неминучою загрозою національній безпеці.

Актуальність теми посилюється також зважаючи на потребу зміцнення верховенства права як засобу протидії внутрішнім загрозам, корупції, неефективному державному управлінню, зловживанням з боку посадових осіб, політичному тиску на судову систему. Від того, наскільки ефективним є механізм реалізації верховенства права, формуються передумови для передбачуваності рішень у сфері безпеки, прозорості сектору оборони, належного парламентського контролю та функціонування правової держави.

Актуальність теми у науковому та практичному вимірі зумовлюється також необхідністю комплексного переосмислення ролі верховенства права за

умов триваючої війни в Україні, трансформації сектору безпеки та оборони, цифровізації державного управління та посилення інформаційної стійкості. Відсутність комплексних досліджень стосовно конкретних механізмів реалізації цього принципу верховенства права у сфері національної безпеки України актуалізує необхідність детального вивчення цієї теми та формулювання рекомендацій щодо зміцнення верховенства права.

Таким чином, дослідження верховенства права як принципу забезпечення національної безпеки України має значне теоретичне, нормативне та практичне значення, а його результати дозволять посилити національну безпеку України шляхом формулювання рекомендацій щодо зміцнення верховенства права.

Мета та завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи – провести комплексне дослідження верховенства права як основного принципу забезпечення національної безпеки держави.

У відповідності до цієї мети слід виконати низку завдань:

- визначити генезу та еволюцію концепції верховенства права у вітчизняній та зарубіжній правовій думці;
- встановити зміст і структуру принципу верховенства права, основні підходи до його визначення;
- окреслити теоретико-правові аспекти взаємозв'язку верховенства права та забезпечення національної безпеки;
- встановити нормативно-правові засади забезпечення верховенства права у сфері забезпечення національної безпеки України;
- визначити механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки;
- охарактеризувати взаємодію державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері забезпечення верховенства права;
- визначити виклики верховенству права в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України;
- охарактеризувати європейську інтеграцію як чинник зміцнення верховенства права;

- визначити перспективи адаптації українського законодавства до стандартів ЄС у сфері верховенства права.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері формування, забезпечення та захисту національної безпеки України.

Предмет дослідження – верховенство права як принцип забезпечення національної безпеки України.

Стан розробки проблеми. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що проблематика верховенства права як принципу забезпечення національної безпеки досліджувалась тільки окремими науковцями, серед яких В. Антонова, А. Єзерова та О. Чепік-Трегубенко, які наголошують на важливій ролі цього принципу саме у сфері національної безпеки. Теоретичні засади принципу верховенства права у своїх дослідженнях підіймали Ю. Бут, Я. Демченко, В. Казарян, В. Сичевський та С. Цебенко, які досліджували його генезу, зміст та структуру. Значний вклад у розвиток наукових досліджень верховенства права здійснили, зокрема з урахуванням практики ЄСПЛ, П. Лютіков, Ж. Мельник-Томенко, С. Скриль, О. Томкіна та деякі інші науковці. Зарубіжні дослідники – М. Берней, Р. Фаулер, М. Лафлін, К.Е. Мекке, Р. Саммерс – поглиблюють розуміння філософських, історичних та концептуальних засад верховенства права. Загалом науковий доробок свідчить про достатньо малу кількість досліджень, які присвячені саме вивченню принципу верховенства права у сфері забезпечення національної безпеки, що ще раз засвідчує актуальність обраної теми дослідження та потребу її більш детального дослідження.

Джерела дослідження. Джерельну базу дослідження складає сукупність теоретичних, нормативно-правових та емпіричних матеріалів, які дозволяють розкрити всі аспекти проблематики верховенства права у сфері національної безпеки України. Зокрема, це наступні нормативно-правові акти: Конституція України, закони України («Про національну безпеку України», «Про основи національного спротиву», «Про Службу безпеки України», «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану» тощо), міжнародні договори та стандарти, документи ЄС, рішення ЄСПЛ. Також використано низку праць

українських та зарубіжних науковців. Крім того, було використано офіційні ресурси державних органів, які місять статистичну інформацію з важливих аспектів забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки.

Методи дослідження. Під час роботи над дослідженням було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, з використанням методу діалектики було окреслено теоретико-правові аспекти взаємозв'язку верховенства права та забезпечення національної безпеки. З використанням історичного методу було визначено генезу та еволюцію концепції верховенства права у вітчизняній та зарубіжній правовій думці. З використанням методу аналізу було визначено механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки. З використанням методу синтезу було охарактеризовано взаємодію державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері забезпечення верховенства права. На основі методу індукції було охарактеризовано європейську інтеграцію як чинник зміцнення верховенства права. З використанням методу дедукції було визначено виклики верховенству права в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України. На основі методу моделювання було визначено перспективи адаптації українського законодавства до стандартів ЄС у сфері верховенства права. На основі формально-юридичного методу було встановлено нормативно-правові засади забезпечення верховенства права у сфері забезпечення національної безпеки України. На основі структурно-функціонального методу було встановлено зміст і структуру принципу верховенства права, основні підходи до його визначення.

Практичне значення результатів дослідження. Практичне значення одержаних наукових результатів полягає у тому, що основні результати, які отримали закріплення у кваліфікаційній роботі, можна використовувати для подальших досліджень верховенства права як принципу забезпечення національної безпеки України. Отримані в результаті наукового дослідження матеріали можуть бути використані в якості базових положень для оновлення

нормативного наповнення чинного законодавства, а також під час освітнього процесу та викладацької діяльності викладачів закладів вищої освіти України.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 95 сторінок, з них 85 сторінок – основний текст. Список використаних джерел налічує 74 найменувань.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

1.1. Генеза та еволюція концепції верховенства права у вітчизняній та зарубіжній правовій думці

Концепція верховенства права, або, радше, деякі принципи, що лежать в основі верховенства права, бере свій початок у Стародавній Греції. Як відзначає Р. Ванджурак, «мислителі Стародавньої Греції намагалися з'ясувати зв'язки між правом та державною владою, які б забезпечували гармонічне життя у суспільстві. Вони вважали, що найбільш розумною та справедливою є та форма державного устрою, за якого закон є обов'язковим як для громадян, так і для держави. Справедливою державністю може вважатися така організація суспільства, де державна влада не тільки визнає право, але й обмежується ним»¹. До 600-х рр. до н. е. процвітаюче місто Афіни регулювалося законами, які передавалися усно з покоління в покоління. Оскільки ці норми існували тільки в усній формі, вони були гнучкими за своєю природою і могли змінюватися відповідно до інтересів окремих осіб чи груп. Усні правила регулювали певні дії без урахування різних обставин окрема, випадкове вбивство каралося так само суворо, як і навмисне, що призводило до постійних суперечок між сім'ями щодо правильного тлумачення законів.

У 620-х рр. до н. е. афіняни обрали громадянина на ім'я Дракон для кодифікації всіх існуючих усних норм у письмовому зведенні законів. Введення письмового законодавства позбавило окремих осіб можливості тлумачити правила на власний розсуд. Тепер однакові, незмінні норми поширювалися на всіх громадян Афін – чоловіків і жінок, заможних і малозабезпечених. Закони

---

¹ Ванджурак Р.В. Інтелектуальна традиція давньогрецької філософії права як концептуальна основа української юриспруденції. Дис. ...докт. філ-фії за с-тю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2023.С. 31.

Дракона також означали перехід відповідальності за забезпечення дотримання норм окремих громадян до державних органів влади. Вони вперше розрізняли види вбивств, у тому числі відмежовували випадкові дії від навмисних. Саме тому закони Дракона вважають одним із найбільш ранніх документованих проявів принципу верховенства права в історії людства².

Подальший розвиток демократії та більш справедливих форм правового порядку відбувся у Греції протягом наступних десятиліть. Близько 600 р. до н. е. афінський поет та політичний діяч Солон здійснив реформування законів Дракона, зробивши їх гуманнішими. Його нововведення переосмислили структуру афінського суспільства, зорієнтувавши його на економічні критерії, водночас політична влада залишалася доступною лише багатим верствам. Солон також скасував боргове рабство і частково полегшив становище нужденних, хоч і не вважав, що бідні мають відігравати значну роль у політичному житті.

У V ст. до н. е. афінські реформатори Перікл та Ефіальт сприяли більш активному залученню малозабезпечених громадян до політичних процесів. За їхнього керівництва афінська правова система еволюціонувала в ранні форми демократії – термін, що походить від давньогрецького слова *demokratia*, тобто «влада народу». Ці політичні системи суттєво відрізнялися від демократій XXI століття: право голосу мали лише вільні чоловіки афінського походження, тоді як жінки, раби та іноземці були позбавлені участі у політичному житті. Однак навіть за таких обмежень давньогрецькі демократії стали одними з перших прикладів державного правління, заснованого на принципі верховенства права, що забезпечує стабільне та передбачуване регулювання поведінки громадян на основі письмових правових норм.

Справжнє верховенство права з'явилося лише через тисячу років. Велика хартія вольностей 1215 року стала відомою за встановлення верховенства права в Англії, але це було не зовсім так³. Барони короля Англії Іоанна змусили його

---

² Rule of Law. *EBSCO*, 2025. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/law/rule-law> (дата звернення: 11.01.2026).

³ Burnay M. The rule of law: origins, prospects and challenges. *Chinese Perspectives on the International Rule of Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2018. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788112390.00007> (дата звернення: 11.01.2026).

підписати цей документ, щоб обмежити його деспотичну поведінку. Роками Іоанн вимагав гроші у своїх баронів на особисті потреби та безрозсудно вів свої армії у катастрофічні війни. Підписавши Велику хартію вольностей, Іоанн погодився не зловживати своєю владою над баронами, не заарештовувати та не ув'язнювати людей без попереднього належного суду. Велика хартія вольностей встановила верховенство права не над усією Англією, а над монархом королівства.

Саме конфлікт між парламентом і монархією сформував інституційну та конституційну основу, необхідну для розвитку англійського верховенства права. Після підписання Великої хартії вольностей протягом кількох століть залишалася реальна напруженість щодо фактичного встановлення суверенітету та здійснення влади сувереном. Хоча вже було визнано, що король Англії повинен поважати закон, король все ще зберігав королівську прерогативу здійснювати правосуддя відповідно до власного уявлення про закон. І тільки проголошення парламентського суверенітету в Біллі про права 1689 року зробило короля повністю залежним від закону і заборонило йому впливати на судові процеси. Білль про права надав Парламенту більш широкі повноваження, надавши йому можливість законодавчо закріплювати права, які потім повинні захищатися судами. Таким чином, рішення судів, зокрема ті, що виходять з Високого суду парламенту, більше не могли бути ветовані монархом завдяки принципу парламентського суверенітету.

У XIX ст. англійську концепцію верховенства права більш глибоко сформулював А. Дайсі, який стверджував, що англійське верховенство права ґрунтується на способі взаємодії між загальним правом та парламентським суверенітетом. На його думку, парламентський суверенітет та загальне право виступають як два взаємопідсилювальні принципи англійської правової системи⁴. У своїй книзі «Вступ до вивчення конституційного права» А. Дайсі

---

⁴ Laughlin M. A. W. Dicey and the Making of Common Law Constitutionalism. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2022. Vol. 42. Iss. 1. URL: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqab021> (дата звернення: 11.01.2026).

визнав три значення верховенства права як «фундаментального принципу конституції»:

1. Верховенство або перевага права над впливом свавільної влади, верховенство права виключає існування свавілля, прерогатив або навіть широких дискреційних повноважень з боку уряду;

2. Рівність перед законом, або рівне підпорядкування всіх класів судам та праву; верховенство права виключає ідею будь-якого звільнення посадових осіб чи інших осіб від обов'язку дотримуватися закону;

3. Верховенство конституції, правила, які в іноземних країнах природно є частиною конституції, є не джерелом, а наслідком прав окремих осіб, визначених та забезпечених судами⁵.

На відміну від англійського верховенства права, витоки інших європейських традицій верховенства права є новішими та не характеризуються прагматизмом. Саме в Німеччині континентальна традиція верховенства права вперше виникла з розвитком доктрини *Rechtsstaat* у XIX ст. Потім Франція пішла за цим шляхом з прогресивним формулюванням принципу *Etat de Droit*, який виник у відповідь на саме нормативне уявлення про *Rechtsstaat*. Незважаючи на близьку термінологію, німецька *Rechtsstaat* та французька *Etat de Droit* – це дві своєрідні традиції верховенства права, зміст та нормативність яких значною мірою зумовлені контекстами, в яких вони розвивалися⁶.

Німецька правова держава (*Rechtsstaat*) – це філософська та теоретична концепція, що була розроблена в Пруссії у відповідь на поліцейську державу (*Polizeistaat*) XIX ст. Високонормативну ідентичність німецької правової держави можна розуміти як реакцію на існуюче свавілля та насильство як у приватній, так і в публічній сферах⁷. Тому не дивно, що філософські та теоретичні витоки правової держави можна знайти в роздумах Канта про

⁵ Казарян В.М., Зернюк В.В., Лозовський Д.Є. Генеза принципу верховенства права. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021. №8. С. 48.

⁶ Burnay M. *The rule of law: origins, prospects and challenges. Chinese Perspectives on the International Rule of Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2018. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788112390.00007> (дата звернення: 11.01.2026).

⁷ Mecke C. E. The «Rule of Law» and the «Rechtsstaat»: A Historical and Theoretical Approach from a German Perspective. *Studia Iuridica*, 2019. №79. Pp. 32-33.

справедливість та права. На думку Канта, основна функція права полягає в тому, щоб гарантувати кожній людині «максимальну сферу зовнішньої свободи», тобто свободу щодо інших осіб та держави. У цьому контексті право має на меті обмежити владу держави в тому сенсі, що держава повинна отримувати користь лише від виконавчої влади «відповідно до закону». Саме ця ліберальна основа забезпечила основу для формування нормативного підходу до правової держави, розробленого такими теоретиками права, як Р. фон Мол, Ф. Шталь та Р. Гнейст⁸.

У рамках теорії *Rechtsstaat* держава ґрунтується на *Staat der Vernunft* (стані розуму), що розуміється як «моральні принципи, як вони виникли з традиції морального права та як вони виникли з традиції моральної правової теорії, матеріалізовані у співіснуванні та для спільного життя народу»⁹. Доктрина *Rechtsstaat* виходить за межі законності та породжує форму конституціоналізму, спрямовану на реалізацію суспільного розуму. *Rechtsstaat* має значні етичні наслідки, які повинні забезпечити як нормативні основи, так і легітимність правової системи.

Саме проти цих суттєвих та нормативних основ правове позитивістське мислення, розвинене в роботах Г. Кельзена, розробило дуже жорстку критику теорії *Rechtsstaat*. По суті, Г. Кельзен вважав, що саме формулювання «правової держави» є «плеоназмом» у тому сенсі, що «кожна держава є правою державою». Критика Г. Кельзена щодо правової держави стосувалася не лише використаної термінології, Г. Кельзен також безпосередньо критикував нормативні основи правової держави, коли наголошував, що чинність права не можна презумпувати на основі заздалегідь визначених цінностей: «Норми, встановлені правовою владою, що накладають зобов'язання та надають права суб'єктам права, не є ні істинними, ні хибними, а лише дійсними або недійсними; так само, як факти не

---

⁸ Burnay M. *The rule of law: origins, prospects and challenges. Chinese Perspectives on the International Rule of Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2018. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788112390.00007> (дата звернення: 11.01.2026).

⁹ Mecke C. E. *The «Rule of Law» and the «Rechtsstaat»: A Historical and Theoretical Approach from a German Perspective*. *Studia Iuridica*, 2019. №79. Pp. 33.

є ні істинними, ні хибними, а лише існуючими або неіснуючими, і лише твердження про факти можуть бути істинними або хибними»¹⁰.

Позитивістський підхід, однак, зіткнувся зі своїми обмеженнями і тому був рішуче засуджений після Другої світової війни. Досвід неправової держави та системних заперечень нормативного характеру правової держави за часів нацистської Німеччини продемонстрував небезпеку, притаманну суто формалістичному розумінню правової держави. Саме чистий юридичний формалізм певною мірою дозволив і легітимізував появу Націонал-соціалістичної партії. За словами М. Бюрней, «позитивізм фактично, зі своїм переконанням «закон є закон (Gesetz ist Gesetz)», зробив німецьку судову систему беззахисною перед обличчям законів із довільним та кримінальним змістом»¹¹. Фактично, згідно з цією точкою зору, саме юридичний позитивізм спонукав німецьких чиновників вважати правовими нормами та принципами те, що не має нічого спільного з правом.

Поразка нацистського режиму та визнаний провал юридичного позитивізму призвели до відродження більш ліберального погляду на правову державу. Саме в цьому дусі Німеччина після Другої світової війни включила до Основного Закону надконституційну цінність людської гідності (стаття 1(1)), яка не може бути змінена жодним чином (стаття 79). Таким чином, людська гідність та індивідуальні свободи визнаються як вже існуючі права людини, які держава повинна захищати не як визначені/об'єктивні цінності, а як свободи *sui generis*. Тому не дивно, що Німеччина після Другої світової війни розвинула дуже сильну віру в конституціоналізм та судовий контроль конституційності. У цьому відношенні зростаюча роль Федерального конституційного суду сприяла «юдиціалізації» німецької політики до такої міри, що Суд тепер став «головним охоронцем як демократії, так і верховенства права» в Німеччині. Цей активізм Конституційного суду Німеччини продовжується й сьогодні, що найкраще

---

¹⁰ Gülgeç Y. B. Axio-Systemic Validity: Positivism with Reason. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021. №23(1). P. 533.

¹¹ Burnay M. The rule of law: origins, prospects and challenges. Chinese Perspectives on the International Rule of Law. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2018. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788112390.00007> (дата звернення: 11.01.2026).

ілюструється роллю, яку Суд відіграє в процесі європейської інтеграції шляхом конституційного контролю за європейськими правовими актами.

У французькій правовій традиції головна ідея обмеження державної влади за допомогою закону бере свій початок у Революції 1789 року, яка поклала край багатовіковій монархічній владі у Франції. Третя Конституція Франції, тобто Декларація прав людини і громадянина, відповідно запровадила принципи законності (стаття 5), рівності перед законом (стаття 6), належної правової процедури (стаття 7), справедливості та розподілу влади (стаття 16). Ефективність правового порядку також була представлена в Конституції як передумова існування конституційного режиму (Преамбула). Концепція верховенства права, яка лежала в основі цих революційних ідей, полягала в тому, що суддя та адміністрація повинні дотримуватися закону, який є результатом законодавчої роботи¹².

Французька концепція «держави права» є прямим перекладом німецького *Rechtsstaat*. Окрім паралелі у використаній термінології, французьке *Etat de Droit* насправді досить сильно відрізняється від свого німецького аналога. Точніше, теоретичні роздуми щодо *Etat de Droit* наприкінці XIX ст. слід розглядати навіть як реакцію проти самого визначення *Rechtsstaat*. Причину енергійної французької критики *Rechtsstaat* частково можна знайти в національному контексті, в якому французькі інтелектуальні кола зберігали деякі сильні антинімецькі настрої після поразки 1870 року. Французька доктрина чітко відкидала доктрину *Rechtsstaat*, оскільки сприймала її як інструмент легітимізації німецького політичного режиму, який надавав бюрократії більшу роль, ніж парламенту¹³.

Щоб зрозуміти фундаментальні ідеї, що лежать в основі французької критики німецької *Rechtsstaat*, важливо вказати на той факт, що німецька правова доктрина пов'язувала *Rechtsstaat* лише з тими питаннями, які стосувалися

---

¹² Burnay M. The rule of law: origins, prospects and challenges. Chinese Perspectives on the International Rule of Law. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2018. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788112390.00007> (дата звернення: 11.01.2026).

¹³ Rule of Law. EBSCO, 2025. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/law/rule-law> (дата звернення: 11.01.2026).

взаємодії між громадянами та державою. Вона виключала фактичне державне управління з судового порядку та підпорядковувала його правилам адміністративного порядку. На противагу цьому, французька традиція чітко визнавала правову природу тих актів, що стосуються внутрішньої організації держави.

Чітке неприйняття німецької правової держави французькою доктриною найкраще ілюструє Р. Карре де Мальберг, який виступав проти ідеї правової держави, використовуючи те, що він визначив як *Etat Legal* (правова держава). На відміну від *Rechtsstaat*, яка мала на меті захистити громадянина від свавілля бюрократії, *Etat Legal* передбачала, що всі акти адміністрації повинні прийматися після прийняття закону. Р. Карре де Мальберг визначив *Etat Legal* як «державу, в якій усі акти адміністративної влади передбачають закон, до якого вони прив'язані та який вони мають на меті виконати»¹⁴. Також, на відміну від нормативного визначення *Rechtsstaat*, він стверджував, що трансцендентальні цінності та принципи, що лежать в основі створення держави, не можуть розглядатися як норми права: під законом слід розуміти лише як ті правила, які встановлені законодавчою владою.

Початкова перевага термінології *Etat Legal*, а не *Etat de Droit*, свідчить про дуже легалістський підхід, властивий французькій традиції. Французька доктрина держави (*Etat de Droit*) ніколи не була пов'язана з пошуком ліберальних основ формування держави. Французька держава (*Etat de Droit*) радше перебувала під впливом легалістського мислення, яке визначає закон як інструмент захисту громадянських свобод, стримуючи при цьому надлишок демократичної участі, а також виправдовує адміністративні акти, що нав'язуються державою¹⁵.

---

¹⁴ Burnay M. The rule of law: origins, prospects and challenges. *Chinese Perspectives on the International Rule of Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2018. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788112390.00007> (дата звернення: 11.01.2026).

¹⁵ Fowler R. The Rule of Law: Origins, Meaning and Endangerment. *Tennessee Bar Association Publications*, 2023. Vol. 59. No. 3. URL: <https://www.tba.org/?pg=Articles&blAction=showEntry&blogEntry=90749> (дата звернення: 11.01.2026).

Французька традиція держави (*État de droit*) тривалий час розвивалася за умов недовіри до судової влади. Франція боялася появи так званого «уряду суддів» (*gouvernement des juges*) – ситуації, коли суди дуже впливають на політику та закони. Цей страх виник ще за часів Французької революції, коли магістрати намагалися здійснювати законодавчу владу. У 1921 році Е. Ламбер вперше застосував цей термін, аналізуючи досвід США щодо судового контролю за конституційністю. Найбільше побоювання «влади суддів» довго стримувало розвиток конституційного контролю у Франції. Хоча з початком П'ятої республіки ситуація поступово змінювалася, реальні кроки щодо посилення контролю за конституційністю були зроблені лише у 1970-х роках. У цей час Франція почала відходити від домінування «державної доцільності», характерної для часів президентства де Голля, і рухатися у бік реального верховенства права. Важливими кроками стали:

1. Реформа 1974 року, яка дозволила парламентській меншості звертатися до Конституційної ради;

2. «Революційна» реформа 2008 року, яка запровадила механізм постфактум контролю, – пріоритетне питання конституційності. Ці зміни помітно трансформували французький конституціоналізм та зміцнили принцип верховенства права. Згідно зі статтею 61-1 Конституції Франції, сьогодні будь-яка особа може оскаржити конституційність законодавчої норми, якщо вважає, що вона порушує права та свободи, гарантовані Конституцією¹⁶.

Розглянувши головні аспекти розвитку верховенства права у зарубіжній правовій думці, доцільно приділити увагу й розвитку верховенства права в Україні. Зокрема, весь шлях розвитку верховенства права в Україні можна умовно поділити на кілька етапів:

1. Період становлення (1991-1996 роки) – відразу після набуття незалежності Україною був взятий курс на побудову правової держави. Одним із перших вагомих кроків на шляху до становлення верховенства права в Україні

---

¹⁶ Constitution de la République Française: International document of June 3, 1958. URL: [https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/CDL-REF\(2023\)021-f](https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/CDL-REF(2023)021-f) (дата звернення: 11.01.2026).

стали Декларація про державний суверенітет та Акт проголошення незалежності України, які заклали ідею пріоритету прав та свобод людини. У прийнятій у 1996 році Конституції України було вперше закріплено принцип верховенства права у ст. 8. При цьому, слід відзначити те, що поштовхом для розвитку ідеї верховенства права на теренах України послужило підписання 9 листопада 1995 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка була ратифікована 17 липня 1997 року¹⁷.

2. Період інституціалізації та конституційної конкретизації верховенства права (1997-2010 роки). У цей час напрацьована судова практика сприяла утвердженню правильного розуміння принципу верховенства права. Зокрема, у відповідності до Рішення КСУ у справі за конституційним поданням ВСУ щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 ККУ (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004¹⁸, було встановлено, що закріплений у ст. 8 Основного закону принцип верховенства права передбачає панування права у суспільстві. Його втілення державою відбувається у правотворчій та правозастосовній діяльності, зокрема у законодавстві, яке за своєю суттю має бути пронизане ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Важливим проявом верховенства права є те, що воно не обмежується законодавством як однією з його форм, а й охоплює низку інших соціальних регуляторів, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством та зумовлені історично завдяки культурному розвитку суспільства. При цьому суд відзначає, що таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Він визначає справедливість як одну із основних засад права, яка є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із

---

¹⁷ Бут Ю.А. Генеза концепції верховенства права. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*, 2025. Вип. 76. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4257 (дата звернення: 11.01.2026).

¹⁸ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням ВСУ щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 ККУ (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. Урядовий кур'єр від 17.11.2004 року. № 219.

загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. У цьому рішенні також відзначається, що верховенство права як один із основних принципів демократичного суспільства, встановлює судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу¹⁹.

Відповідно до Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010, визначається, що однією із структурних складових верховенства права є принцип правової визначеності, який стверджує, що «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки»²⁰.

У відповідності до Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010, складовими верховенства права було також визнано принципи рівності та справедливості, правової визначеності, ясності та недвозначності правової норми. При цьому дається також і визначення принципу правової визначеності,

---

¹⁹ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням ВСУ щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 ККУ (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. Урядовий кур'єр від 17.11.2004 року. № 219.

²⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України „Про міліцію“ від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. Вісник Конституційного Суду України, 2010. № 5. С. 11.

який означає, що «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями»²¹. Це означає, що обмеження будь-якого права має виходити з критеріїв, які дозволять особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

3. Період значного євроінтеграційного впливу та модернізації принципу верховенства права (2011-2014 роки). У цей час відбувається подальший розвиток верховенства права та його вдосконалення. Зокрема, у 2011 році під час прийняття чергового рішення КСУ було зазначено, що принцип верховенства права має такі складові: ефективність мети і засобів правового регулювання, розумність та логічність закону²². У рішенні КСУ від 2012 року зазначається, що одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності²³.

З підписанням Угоди про асоціацію та посилення співпраці з ЄС Україна стала на шлях глибоких реформ. У цей час принцип верховенства права починає розглядатись не тільки як конституційне положення, а й як конкретний критерій оцінки діяльності органів влади. Було створено антикорупційні інституції (НАЗК, НАБУ), проведено реформу адміністративного судочинства та сформовано нові стандарти доброчесності для представників влади.

---

²¹ Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. Вісник Конституційного Суду України, 2011. № 1. С. 13.

²² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частини восьмої статті 81-1 Господарського процесуального кодексу України (справа про фіксування судового процесу технічними засобами) від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011. Вісник Конституційного Суду України, 2012. № 1. С. 31.

²³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. Вісник Конституційного Суду України, 2012. № 2. С.25.

4. Етап після Революції гідності (2014-2022 роки (до початку повномасштабного вторгнення). Після Революції гідності верховенство права стає основоположним принципом державної політики. Конституційні зміни 2016 року у сфері правосуддя зміцнили незалежність суддів, запровадили нову модель ВСУ та механізми перевірки доброчесності. Україна інтегрувала стандарти Венеційської комісії та Європейського суду з прав людини.

5. Період після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну – з 24 лютого 2022 року до кінця 2025 року. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну принцип верховенства права набув нового значення – як гарантія стійкості держави та захисту прав людини навіть під час війни. Важливого значення набула балансова взаємодія між національною безпекою та дотриманням прав людини. На сучасному етапі верховенство права характеризується також: подальшим розвитком судочинства у відповідності до європейських стандартів, реформуванням органів державної влади, зростанням ролі конституційного контролю, досягненням критеріїв ЄС для початку переговорів про вступ України до ЄС.

Таким чином, принцип верховенства права як в зарубіжній, так і в українській правовій думці пройшов тривалий шлях генези та розвитку. Його еволюція від першопочаткових уявлень про обмеження свавілля влади до сучасної концепції, яка охоплює права людини, юридичну визначеність та пропорційність, свідчить про універсальний характер цього принципу. В українських реаліях становлення принципу верховенства права набуло особливої актуальності піз час демократичної трансформації та посилення зовнішніх викликів, що потребувало посилення інституційної спроможності держави. Сучасний етап розвитку демонструє, що верховенство права стало не тільки доктринальною категорією, а й практичним критерієм оцінки ефективності державного управління та основоположною засадою забезпечення національної безпеки.

1.2. Зміст і структура принципу верховенства права: основні підходи до визначення

Слід відзначити, що сьогодні верховенство права прийнято розглядати як: мету діяльності держави; принцип діяльності державних органів (насамперед судових), її різних структур, а також професійної діяльності її службових осіб; конституційна основа правопорядку (зокрема, у сфері господарювання); європейський стандарт адаптації національного законодавства; орієнтир правоосвітньої діяльності (правоосвітній орієнтир); принцип, що відображає й забезпечує пріоритет прав і свобод людини та громадянина; найважливіший елемент правової державності, передумова її здійснення²⁴.

При цьому доречно відзначити, що в українській та зарубіжній науковій доктрині утвердилась низка підходів до визначення його змісту. Зокрема, на думку С. Скриль, верховенство права варто розглядати як таку засаду функціонування держави, яка вказує на забезпечення: по-перше, переваги прав людини перед будь-якими іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави; по-друге, безумовного підпорядкування діяльності усіх без винятку державних інституцій та посадових осіб вимогам реалізації та захисту вказаних прав²⁵.

На думку В. Сичевського, верховенство права слід розуміти як принцип управління, відповідно до якого усі фізичні та юридичні особи як приватного, так і державного секторів здійснюють свою діяльність у відповідності до закону, у межах законодавчо визначених повноважень, контроль за чим здійснюється судовими органами, а самі ці закони мають бути відповідними міжнародним стандартам у сфері прав людини²⁶.

---

²⁴ Лютіков П. С., Мельник-Томенко Ж.М. Тлумачення загальних принципів адміністративного судочинства: теоретико-прикладні засади застосування практики Європейського суду з прав людини: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 28.

²⁵ Скриль С.А. Верховенство права як принцип функціонування політичних систем в державах Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2023. №3. С. 33.

²⁶ Сичевський В. В. Сутність поняття «верховенство права» у контексті захисту прав людини. *Правничий часопис*, 2023. №3. С. 24-25.

З позиції С. Цебенко, верховенство права слід розглядати як основну засаду функціонування правової держави, без якої неможливе здійснення прав і свобод особи²⁷.

Ще одна дослідниця – О. Чепік-Трегубенко, – визначає поняття принципу верховенства права як фундаментальну основу юридичного (зокрема, судового) процесу кожної демократичної держави, відповідно до якої суди притримуються позиції, що право «вище» за закон і, таким чином, держава є пов'язаною правом, обмеження державної влади відбувається виключно правом, а людина визнається вищою соціальною цінністю²⁸.

На думку професора конституційного права Великобританії Г. Вейда, принцип верховенства права має наступні п'ять значень:

1. Принцип верховенства права вказує на те, що всі дії держави повинні вчинятись у відповідності до приписів права у тому розумінні, що всі дії органів виконавчої влади, які мають відношення до прав та свобод індивідів, мають бути уповноважені правом;

2. Органи виконавчої влади мають діяти у відповідності до тих норм та принципів, які обмежують їх дискреційні повноваження та роблять неможливим зловживання;

3. Усі спори, які виникають у сфері визнання законними актів органів державної влади, повинні вирішуватись судами, що є незалежними від цих органів виконавчої влади;

4. Закон повинен бути єдиним як для держави, так і для особи у тому розумінні, що у разі необхідності уряд не може використовувати привілеї та виняткові повноваження щодо відмови застосування деяких положень закону;

5. Поза сферою державної адміністрації верховенство права означає, що ніхто не може бути покараний за злочини, що не визначаються законом²⁹.

---

²⁷ Цебенко С. Б. Вимога «якості» закону як один з основних аспектів принципу верховенства права. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 2021. №4. С. 32.

²⁸ Чепік-Трегубенко О.С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 3 (118). С. 125.

²⁹ Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 195 с.

У цілому ж науковці сходяться на позиції, що всі підходи до визначення поняття «принципу верховенства права» можна згрупувати у дві групи:

1. Поелементний підхід до визначення принципу верховенства права – визначає поняття верховенства права шляхом поєднання двох понять «верховенства» і «права»;

2. Інтегральний підхід, у відповідності до якого відбувається заперечення можливості визначити загальне поняття верховенства права, внаслідок чого його зміст розкривається за посередництвом окремих складових верховенства права³⁰.

Одночасно з цим, слід відзначити й те, що ці підходи не мають чіткої «межі», адже вони взаємозумовлені та взаємопов'язані між собою, перебувають у діалектичній єдності між собою, доповнюють один одного.

Цікавим є підхід до визначення принципу верховенства права Я. Демченко, яка відзначає, що всі підходи до визначення цього поняття слід розподілити на дві групи:

1. Процесуальні теорії, які основну увагу приділяють належним джерелам і формі законності;

2. Матеріальні теорії, які охоплюють собою вимоги до змісту закону (він має бути узгодженим із правовими та моральними засадами)³¹.

При цьому до матеріальних теорій вона відносить наступні: теорію індивідуальних прав, теорію гідності людини, теорію права на соціальне забезпечення. До процесуальних концепцій: теорію правління на основі закону, теорію формальної законності, теорію поєднання демократії та законності³².

Таким чином, зважаючи на вище викладене, можна констатувати відсутність єдиного підходу до визначення поняття принципу верховенства права, внаслідок чого у правовій доктрині утвердилось різноманіття підходів до його визначення. Віддаючи належне всім сформованим позиціям науковців щодо визначення змісту принципу верховенства права, вважаємо за доцільне

³⁰ Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. *Нове українське право*, 2022. №2. С. 113.

³¹ Демченко Я.О. Принцип верховенства права. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, 2023. №3. С. 190.

³² Там само. С. 190-191.

встановити, що у межах цього дослідження принцип верховенства права буде розглядатись як основний та, водночас, багатовимірний принцип функціонування держави, її інституцій, який базується на реальному пануванні права, пріоритеті прав та свобод людини, обмеженні державної влади нормами права, а також обов'язку усіх суб'єктів публічної влади діяти на підставі, у межах та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України.

Слід відзначити й те, що у науковій доктрині не утвердилось і єдиного підходу щодо визначення структури принципу верховенства права. Зважаючи на це, розглянемо найбільш поширені підходи до її визначення.

На думку Я. Демченко, принцип верховенства права складається із таких складових елементів:

1. Принципу мінімальної достатності правового регулювання суспільних відносин і всезагальності права;
2. Принципу зв'язаності держави правами і свободами громадян;
3. Принципу позапартійності права, його відносної самостійності щодо політичних сил; верховенство Конституції та законів України³³.

З позиції українського дослідника К. Петросяна, принцип верховенства права має наступні складові (при цьому автор відсилається до підходів Венеціанської комісії, сформованих у 2011 році):

1. Принцип доступності закону (він відзначає, що закон повинен бути зрозумілим, чітким та передбачуваним);
2. Вирішення питань юридичних прав має відбуватись на основі норм права, а не на основі дискреції;
3. Принцип рівності перед законом;
4. Влада має реалізовуватись у спосіб, який є правомірним, справедливим та розумним;
5. Права людини мають знаходитись під захистом;

---

³³Там само. С. 191.

6. Мають бути забезпечені засоби вирішення спорів, при цьому вони не повинні вимагати зайвих витрат та надлишкової тривалості;

7. Принцип справедливості суду;

8. Додержання державою всіх взятих на себе зобов'язань³⁴.

З позиції Г. Рибікова та О. Макеєвої, при розгляді складових принципу верховенства права доцільно використовувати підхід, сформований Комітетом Міністрів Ради Європи у 2008 році, відповідно до якого у структурі верховенства права виділяється таких шість складових:

1. Принцип законності;

2. Принцип юридичної визначеності;

3. Принцип заборони свавілля;

4. Принцип доступу до правосуддя;

5. Принцип дотримання прав людини;

6. Принцип заборони дискримінації та дотримання прав людини³⁵.

З позиції британського юриста Т. Бінгема, у структурі принципу верховенства права можна виділити наступні вісім складових:

1 Доступність правотвору (його положення повинні бути зрозумілими, передбачуваними та чіткими);

2. Вирішення питань юридичних прав повинно відбуватись на основі праводавства, а не за розсудом;

3. Рівність перед правотвором;

4. Здійснення влади має відбуватись у відповідності до праводавства, з дотриманням засад справедливості та розумності;

5. Права людини повинні підпадати під захист;

6. Для врегулювання спорів повинні надаватись засоби, які не потребують невинуватених витрат або затримок;

7. Справедливість судів повинна мати місце;

³⁴ Петросян К. Є. Складові принципу верховенства права в аспекті реалізації права на соціальний захист. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2021. №42. С.149.

³⁵ Рибікова Г., Макеєва О. До питання про гносеологічний аспект верховенства права. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law"*, 2022. №3(64). С.27.

8. Держави повинні дотримуватись взятих на себе зобов'язань як у межах міжнародного, так і національного правосуддя³⁶.

З позиції американського правознавця, професора Корнельської школи права Р. Саммерса, у структурі принципу верховенства права доцільно виділяти наступні складові (рис. 1.1.).

Рис. 1.1 Складові принципу верховенства права за Р. Саммерсом³⁷

³⁶ Лекція імені Бінгема з верховенства права. *Supreme Observer*, 2024. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/news/1233/lektsiia-imeni-binhema-z-verkhovenstva-prava-?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR4NJoRiabwxHpi44LTUoENn9x7eH2SANC8KIU8Go5js9vrYOjpro_mpOLUSbA_aem_Y6QPmeU34ho2fEEnJmlB9A (дата звернення: 11.01.2026).

³⁷ Summers R. The Principles of the Rule of Law. *Notre Dame Law Review*, 2017. Vol. 74. P. 1693.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про те, що принцип верховенства права – це поняття складне, багатовимірне та змістовно багате, воно охоплює як нормативні, так і ціннісні аспекти функціонування держави. У сучасній науковій доктрині немає єдиної позиції щодо визначення його змісту та структури, що зумовлено різними теоретичними підходами та практичними аспектами розвитку різних правових систем. Аналіз різних концепцій українських та зарубіжних науковців свідчить про те, що принцип верховенства права розглядається не тільки як юридична вимога, але й як інструмент забезпечення прав людини та їх пріоритету, обмеження державної влади правовими нормами та гарантування справедливого правосуддя. Незважаючи на низку розбіжностей у підходах до визначення змісту та структури принципу верховенства права, існування ідеї верховенства права в цілому є важливою основою для існування демократичної та правової держави. Якщо проаналізувати структурні складові принципу верховенства права, визначені різними науковцями, то можна визначити ті, які формують основу більшості підходів: законності, юридичної визначеності, заборони свавілля, рівності перед законом, доступу до правосуддя та реального захисту прав людини. Отже, принцип верховенства права можна розглядати як інтегральну характеристику правопорядку, що поєднує в собі вимоги змістовної справедливості та формальної законності.

1.3. Верховенство права та забезпечення національної безпеки: теоретико-правові аспекти взаємозв'язку

Принцип верховенства права – це основа якісного функціонування будь-якої сучасної держави. Його закріплено у законодавстві більшості держав світу, адже саме принцип верховенства права слугує одним із найбільш ефективних способів забезпечення стабільного функціонування держави, зокрема і сфері забезпечення національної безпеки. У відповідності до Закону України «Про

національну безпеку України», прийнятого 21 червня 2018 року, верховенство права визнається одним із головних принципів, які впливають на визначення порядку формування державної політики у сфері національної безпеки. Саме від якості цієї державної політики напряду залежать національні інтереси.

Систему національної безпеки слід розглядати крізь призму взаємодії особи, суспільства, органів державної влади та місцевого самоврядування у процесі забезпечення національної безпеки, при цьому слід брати до уваги взаємозв'язок між ними та середовище їх існування, з огляду на що цю систему можна охарактеризувати як відкриту, динамічну та соціальну³⁸. Її основна мета – інтеграція зусиль різних суб'єктів з ціллю реалізації національних інтересів. При цьому слід відзначити й те, що система національної безпеки, будучи національно спрямованою, входить до числа складових безпекових систем більш високого рівня – регіонального та глобального, що проявляється у наявності політичних, економічних, юридичних та інших взаємозв'язків між ними³⁹.

Станом на сьогодні національна та міжнародна безпека є цілком взаємозалежними та взаємообумовленими, їх розвиток відбувається під впливом ряду внутрішніх та зовнішніх факторів. У разі ігнорування та недотримання усталених стандартів реалізації державної політики у сфері національної безпеки виникає відсутність узгодженості між складовими останньої, внаслідок чого національна безпека стає відкритою до різноманітних загроз, а застосування превентивних заходів не має потрібного ефекту. Сьогодні державна політика України у сфері національної безпеки має наступні вектори розвитку: захист людини і громадянина (прав та свобод, життя та гідності), забезпечення безпечних умов життєдіяльності, захисту суспільства та його демократичних цінностей, забезпечення добробуту та умов для сталого розвитку, захисту держави (її суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності та

---

³⁸ Чепік-Трегубенко О. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 2 (121). С. 184.

³⁹ Яровой Т. С. Завдання державної політики у сфері національної безпеки. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 4. С. 189.

недоторканості території), захисту навколишнього природного середовища, зокрема й від надзвичайних ситуацій⁴⁰.

Виникнення та утворення України як держави незалежної, демократичної, а також суверенної, у першу чергу пов'язане із забезпеченням її національної безпеки. За умов сучасних викликів та загроз відбувається помітна зміна світового економічного та соціального порядку, внаслідок чого виникає й зміна політичних конфігурацій⁴¹. Зважаючи на це, на сучасному етапі формування державної політики України у сфері національної безпеки має відбуватись із дотриманням основоположних засад, зокрема й принципу верховенства права.

Як відзначає О. Чепік-Трегубенко, неможна розглядати верховенство права поза верховенством Основного закону, адже це може призвести до вседозволеності та свавілля в державі. Саме тому, на її думку, одна із найбільш важливих складових верховенства права – це верховенство Конституції⁴². Принцип верховенства права є провідним для національної правової системи України, адже він закріплений у Конституції України (ст. 8). Зважаючи на це, процес перевірки будь-яких норм чи дій стосовно їх відповідності правам людини відбувається шляхом їх порівняльного аналізу з положеннями Основного закону, а пряма дія конституційних норм гарантує громадянам можливість судового захисту їх порушених прав. Слід наголосити на тому, що такий підхід до закріплення принципу верховенства права на рівні Конституції засвідчує спроможність суб'єктів конституційно-правових відносин (людини, суспільства і держави) протистояти деструктивним проявам конституційних конфліктів, а також іншим внутрішнім і зовнішнім загрозам, що свідчить про можливість забезпечення таким чином національної безпеки.

---

⁴⁰ Яровой Т. С. Завдання державної політики у сфері національної безпеки. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 4. С. 189-190.

⁴¹ Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монограф.; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. С. 6.

⁴² Чепік-Трегубенко О. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 2 (121). С. 185.

Слід відзначити й той факт, що ще з 1997 року принцип верховенства права активно розвивався як невід’ємна складова теорії національної безпеки. Такий підхід цілком виправданий, оскільки практика конституційного розвитку переконливо демонструє як значення Конституції як фундаментальної соціальної цінності, так і необхідність забезпечення стабільності конституційно-правових відносин шляхом мінімізації рівня конституційних конфліктів⁴³.

Конституційна безпека, яка спрямовується на забезпечення належного функціонування та захист Конституції України, є невід’ємною складовою національної безпеки, а також важливим елементом формування сучасного українського конституціоналізму. Європейська правова думка утвердила позицію, відповідно до якої верховенством права охоплюються не тільки формальні правові межі, воно також спрямовується на досягнення демократичних засад суспільства і становлення правопорядку⁴⁴.

Українська правова система сформована таким чином, що верховенство права має змогу реалізуватись у різних галузях права через механізм дії права, який має зв’язок із залученням нормативів і цінностей основоположних галузей під час виконання завдань на всіх рівнях ієрархії галузей права – від профілюючих до комплексних⁴⁵.

Принцип верховенства права (верховенства права), що є невід’ємною частиною системи цінностей сучасного європейського правопорядку, входить до ключової трійці європейської правової традиції поряд зі справжньою демократією та правами людини. В українському конституційному контексті верховенство права розкривається як двокомпонентна категорія: по-перше, воно визнається основоположним принципом, а по-друге, фактично функціонує як фундаментальна норма конституційного ладу⁴⁶.

---

⁴³ Єзеров А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*, 2017. № 2. С. 61.

⁴⁴ Сілантьєва Е. Є. Співвідношення формальної визначеності та верховенства права. *Право і Безпека*, 2021. № 1. С. 28.

⁴⁵ Чепік-Трегубенко О. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 2 (121). С. 185.

⁴⁶ Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису

Засади верховенства права, демократії та прав людини є тими складовими, які лягли в основу створення Ради Європи та сьогодні підпадають під захист як основні складові державної політики у сфері національної безпеки. Принцип верховенства права трактується крізь призму того, що в правовій державі має панувати право, а не інтереси окремих осіб, зокрема й тих, у чиїх руках зосереджується влада, а реалізація функцій держави відбувається через врегулювання відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. Безухильне дотримання принципу верховенства права покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життєдіяльності суспільства, а зі сторони підвладних – повагу до законів та владних структур.

У сфері законодавчої діяльності принцип верховенства права означає, що закон, який є своєрідним продуктом діяльності законодавчої влади, та має верховенство в ієрархії актів позитивного права, є формою вираження природного права, яке спрямовується на утвердження і забезпечення прав людини. Завдяки цьому реалізуються засади рівності та справедливості, закон при цьому є розумним та логічним, він допускає обмеження прав людини тільки при умові, що застосування правових норм є передбачуваним, а також що вони є відповідними вимогам визначеності, ясності, недвозначності⁴⁷. Такий підхід набуває особливої важливості в умовах надзвичайного або воєнного стану. Важливо наголосити, що якщо в первісній редакції Конституції України принцип верховенства права був прямо закріплений лише у ст. 8 і лише опосередковано проглядався в інших положеннях, то після конституційної реформи у сфері правосуддя він отримав значно ширше закріплення. Наразі на рівні Конституції цей принцип відображено щонайменше в кількох статтях, які визначають його різні функції та регуляторний вплив на суспільні відносини. Таким чином, верховенство права виступає як базовий системоутворюючий механізм, що

пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII від 18 червня 2020 року № 5-р(П)/2020. Вісник Конституційного Суду України. 2020. № 4. С. 62.

⁴⁷ Чепік-Трегубенко О. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 2 (121). С. 185.

інтегрує ключові принципи верховенства права та основні засади забезпечення національної безпеки України.

Таким чином, принцип верховенства права – це основоположна засада, яка визначає зміст та спрямованість державної політики у сфері національної безпеки України, забезпечуючи сталість, передбачуваність та орієнтацію останньої на захист прав і свобод людини. Інтеграція принципу верховенства права у систему національної безпеки дозволяє досягти узгодженої взаємодії державних інституцій, суспільства та громадян, завдяки чому держава має змогу ефективно протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам національній безпеці. Закріплення верховенства права на конституційному рівні забезпечує стабільний розвиток конституційних відносин та формує правові механізми запобігання свавіллю та зловживання владою. Все вищевикладене є свідченням того, що верховенство права виступає основною системоутворюючою ланкою у контексті забезпечення ефективного функціонування правової держави та забезпечення національної безпеки України.

Висновки до розділу 1

1. Принцип верховенства права як в зарубіжній, так і в українській правовій думці пройшов тривалий шлях генези та розвитку. Його еволюція від першопочаткових уявлень про обмеження свавілля влади до сучасної концепції, яка охоплює права людини, юридичну визначеність та пропорційність, свідчить про універсальний характер цього принципу. В українських реаліях становлення принципу верховенства права набуло особливої актуальності пізніше час демократичної трансформації та посилення зовнішніх викликів, що потребувало посилення інституційної спроможності держави. Сучасний етап розвитку демонструє, що верховенство права стало не тільки доктринальною категорією, а й практичним критерієм оцінки ефективності державного управління та основоположною засадою забезпечення національної безпеки.

2. Проведений аналіз свідчить про те, що принцип верховенства права – це поняття складне, багатовимірне та змістовно багате, воно охоплює як нормативні, так і ціннісні аспекти функціонування держави. У сучасній науковій доктрині немає єдиної позиції щодо визначення його змісту та структури, що зумовлено різними теоретичними підходами та практичними аспектами розвитку різних правових систем. Аналіз різних концепцій українських та зарубіжних науковців свідчить про те, що принцип верховенства права розглядається не тільки як юридична вимога, але й як інструмент забезпечення прав людини та їх пріоритету, обмеження державної влади правовими нормами та гарантування справедливого правосуддя. Незважаючи на низку розбіжностей у підходах до визначення змісту та структури принципу верховенства права, існування ідеї верховенства права в цілому є важливою основою для існування демократичної та правової держави. Якщо проаналізувати структурні складові принципу верховенства права, визначені різними науковцями, то можна визначити ті, які формують основу більшості підходів: законності, юридичної визначеності, заборони свавілля, рівності перед законом, доступу до правосуддя та реального захисту прав людини. Отже, принцип верховенства права можна розглядати як інтегральну характеристику правопорядку, що поєднує в собі вимоги змістовної справедливості та формальної законності.

3. Принцип верховенства права – це основоположна засада, яка визначає зміст та спрямованість державної політики у сфері національної безпеки України, забезпечуючи сталість, передбачуваність та орієнтацію останньої на захист прав і свобод людини. Інтеграція принципу верховенства права у систему національної безпеки дозволяє досягти узгодженої взаємодії державних інституцій, суспільства та громадян, завдяки чому держава має змогу ефективно протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам національній безпеці. Закріплення верховенства права на конституційному рівні забезпечує стабільний розвиток конституційних відносин та формує правові механізми запобігання свавіллю та зловживання владою. Все вищевикладене є свідченням того, що верховенство права виступає основною системоутворюючою ланкою у контексті

забезпечення ефективного функціонування правової держави та забезпечення національної безпеки України.

РОЗДІЛ II

МІСЦЕ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

2.1. Нормативно-правові засади забезпечення верховенства права у сфері забезпечення національної безпеки України

Нормативно-правові засади забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки – це сукупність конституційних, міжнародних, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають обов’язковість забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки України. Нормативно-правові засади мають важливе значення для національної безпеки, адже саме на їх основі відбувається встановлення меж повноважень державних інституцій, механізмів захисту прав та свобод людини, а також специфіки функціонування системи національної безпеки під час надзвичайних ситуацій, в умовах дії правового режиму воєнного стану чи дії особливих правових режимів. Зважаючи на це, слід провести детальний аналіз нормативно-правових засад забезпечення верховенства права у сфері забезпечення національної безпеки України.

Перший нормативно-правовий акт, положення якого слід проаналізувати більш детально в контексті забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки України, – це Конституція України⁴⁸. Важливість цього нормативно-правового акту зумовлюється тим, що він формує основоположні засади правового порядку, у межах якого відбувається формування та реалізація державної політики у сфері національної безпеки. Цим же ж нормативно-правовим актом у ст. 8 закріплюється й принцип верховенства права. У ст. 8 Основного закону зазначається, що в нашій державі на конституційному рівні

---

⁴⁸ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. 1996. № 30. Ст. 141.

визнається та діє цей принцип. У цій статті також міститься положення про те, що Основний закон держави має вищу юридичну силу, всі інші закони та підзаконні нормативно-правові акти приймаються у відповідності з Основним законом та не повинні суперечити йому. Дія норм Конституції України є прямою, з огляду на що громадянам гарантується можливість безпосереднього звернення до суду з метою захисту порушених конституційних прав та свобод.

Проте, не тільки положення статті 8 Основного закону слід проаналізувати в аспекті забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки України, варто також більш детально розглянути й ст. 1, 3, 17, 64, 55 та 124 Конституції України. Зокрема, у ст.ст. 1, 3 Основного закону закріплюється демократичний характер розвитку держави, а також відбувається визнання людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканості, а головне – безпеки, найвищою соціальною цінністю⁴⁹. Саме ці основоположні конституційні засади вагомим чином задають вектор політики забезпечення національної безпеки, яка спрямовується не тільки на захист держави, а й на захист людини, а також її прав та свобод, гарантованих Конституцією.

Аналіз ст. 17 Основного закону дозволив виявити положення щодо обов'язкового захисту державного суверенітету, територіальної цілісності держави, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. І хоча законодавцем прямо не відзначається поняття «національної безпеки», його слід розглядати як невід'ємну складову державної безпеки, щодо якої у ст. 17 Конституції України міститься наступне положення: «забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави»⁵⁰.

У ст. 64 Конституції України відзначається, що обмеження конституційних прав та свобод є можливим тільки у тих випадках, які прямо передбачені Основним законом. При цьому ч. 2 ст. 64 Конституції встановлює, що окремі

---

⁴⁹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. 1996. № 30. Ст. 141.

⁵⁰ Там само.

обмеження щодо прав та свобод можуть бути встановлені в умовах дії правового режиму воєнного стану або надзвичайного стану, однак при цьому має чітко встановлюватись строк, на який ці обмеження вводяться. Також у ч. 2 ст. 64 Основного закону дається чіткий перелік прав, які не підлягають обмеженню за жодних умов. Ці положення свідчать про те, що навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану чи надзвичайного стану правовий режим держави залишається визначеним нормами права, а не свавільними рішеннями влади.

Крім того, слід відзначити й те, що положення ст.ст. 55, 124 Конституції України гарантують судовий захист прав людини та регламентують незалежність судової гілки влади – центрального контрольного механізму у сфері дотримання принципу верховенства права у сфері національної безпеки.

Зважаючи на вищевикладене, можна констатувати, що наявні конституційні положення щодо забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки України є комплексом важливих основоположних засад, які задають тенденції розвитку верховенства права у сфері національної безпеки України. Завдяки цьому формується ефективна конституційна модель, у межах якої національна безпека забезпечується виключно правовими засобами, із суворим дотриманням правових гарантій та демократичних стандартів.

Тепер слід перейти до аналізу законодавчих актів у сфері національної безпеки України, які не тільки регламентують правові та організаційні засади функціонування цієї сфери, а й закріплюють принцип верховенства права головну умову її функціонування. Зокрема, Законом України «Про національну безпеку України» визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, формується базис для інтеграції політики та процедур державних органів влади, інших державних органів, які функціонують у сфері національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, встановлюється система командування, координування та контролю операцій сил безпеки та сил оборони, відбувається запровадження всеосяжного підходу до планування у зазначених сферах, чим забезпечується демократичний цивільний контроль над органами, що функціонують у сфері

безпеки й оборони⁵¹. У ч. 2 ст. 3 цього закону визначається, що одним із основних принципів, що визначає порядок формування державної політики у сфері національної безпеки, є принцип верховенства права. Тобто, цим законодавчим актом чітко регламентується, що при формуванні та реалізації державної політики у сфері національної безпеки обов'язково має дотримуватись принцип верховенства права, що передбачає підпорядкування всіх дій державних органів приписам законодавства, забезпечення прав та свобод людини і громадянина, а також прозорість, підзвітність та демократичний контроль за сферою національної безпеки.

Закон України «Про Раду національної безпеки й оборони України» чітко регламентує повноваження РНБО, основні засади її функціонування та встановлює її підзвітність Президенту України. І хоча цим законодавчим актом не закріплюється принцип верховенства права, однак закріплене у ч. 1 ст. 2 цього закону положення свідчить про те, що у своїй діяльності РНБО керується Конституцією України, законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких дана ВРУ, актами Президента України⁵². Це означає, що у своїй діяльності РНБО керується і принципом верховенства права, який отримав закріплення у ст. 8 Конституції України, а також у ряді інших нормативно-правових актів.

Закон України «Про оборону України» закріплює нормативні засади оборони України, а також деталізує повноваження державних органів влади, перелік функцій та завдань органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони⁵³. Цим законодавчим актом встановлюється те, що діяльність зазначених органів та структур у сфері оборони має відбуватись із дотриманням

---

⁵¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Голос України від 07.07.2018 року. № 122.

⁵² Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 року № 183/98-ВР. Відомості Верховної Ради України від 16.09.1998 року. 1998. № 35. Ст. 237.

⁵³ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України від 03.03.1992 року. 1992. № 9. Ст. 106.

положень Конституції України та її законів. Положення цього законодавчого акту спрямовані на забезпечення законності під час виконання оборонних завдань та уникнення свавілля з боку зазначених органів та структур під час планування та виконання таких оборонних завдань.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» у ст. 4 відзначає, серед іншого, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється із дотриманням принципу верховенства права⁵⁴. Важливо, що під час здійснення оперативно-розшукових заходів органи влади зобов'язані діяти прозоро та під контролем уповноважених державних органів, що виключає можливість свавілля. Завдяки цьому законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності забезпечує ефективність у сфері національної безпеки.

Закон України «Про Збройні Сили України» регламентує функції, склад ЗСУ, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними⁵⁵. Як відомо, ЗСУ є основною військовою основою системи національної безпеки та оборони України, покликаною захищати її суверенітет, територіальну цілісність та конституційний лад. Закон України «Про Збройні Сили України» встановлює, що діяльність ЗСУ здійснюється із дотриманням положень Конституції України та інших законодавчих актів, а також міжнародних договорів, ратифікованих ВРУ, що вказує на дію принципу верховенства права навіть у військовій сфері. Завдяки цьому забезпечується те, що ЗСУ функціонують як ефективний механізм захисту національної безпеки, який діє із дотриманням правових норм та принципів правової держави, зокрема й верховенства права.

Крім вище перерахованих та проаналізованих законодавчих актів існує й ціла низка інших, не менш важливих, які також закріплюють принцип верховенства права як важливу складову забезпечення національної безпеки держави («Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим

---

⁵⁴ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 року № 2135-XII. Відомості Верховної Ради України від 02.06.1992 року. 1992. № 22. Ст. 303.

⁵⁵ Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 року № 1934-XII. Відомості Верховної Ради України від 03.03.1992. 1992. № 9. Ст. 108.

надзвичайного стану», «Про боротьбу з тероризмом», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» тощо), проте проаналізувати їх всі в межах цього дослідження неможливо. Вважаємо за доцільне приділити трохи уваги міжнародним угодам та міжнародним нормативно-правовим актам, які також відіграють вагому роль у забезпеченні верховенства права у сфері національної безпеки України (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Аналіз положень міжнародних угод у сфері забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки України

Назва	Рік прийняття	Основний зміст	Вплив на верховенство права та національну безпеку України	Відображення у положеннях національного законодавства
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ⁵⁶	1966	Встановлює стандарти захисту громадянських та політичних прав	Встановлює обов'язок держави дотримуватись громадянських та політичних прав людини, зокрема і в сфері національної безпеки	Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України»
Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права ⁵⁷	1966	Встановлює стандарти захисту економічних, соціальних та культурних прав	Встановлює обов'язок держави дотримуватись економічних, соціальних та культурних прав людини і громадянина, зокрема і у сфері національної безпеки	Конституція України

⁵⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043?find=1&text=%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82#Text (дата звернення: 11.06.2025).

⁵⁷ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 11.06.2025).

Продовження таблиці 1.1.

Назва	Рік прийняття	Основний зміст	Вплив на верховенство права та національну безпеку України	Відображення у положеннях національного законодавства
Європейська конвенція з прав людини ⁵⁸	1950	Встановлює основоположні права та свободи людини і громадянина	Виключає свавілля органів влади, встановлює стандарти верховенства права	Конституція України, Закон України «Про ратифікацію ЄКПЛ»
Договір про нерозповсюдження ядерної зброї ⁵⁹	1968	Забезпечує контроль над розповсюдженням ядерної зброї	Підтримує стабільність та безпеку в державі та регіоні	Закон України «Про статус ядерного об'єкта України», Закон України «Про національну безпеку України»
Партнерство заради миру ⁶⁰	1994	Встановлює стандарти співробітництва держав у безпековій сфері	Сприяє інтеграції національної безпекової політики з міжнародними стандартами верховенства права	Закон України «Про національну безпеку України»
Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності ⁶¹	2000	Визначає міжнародні стандарти боротьби із організованою злочинністю	Підвищує ефективність забезпечення національної безпеки	КК України, Закони України «Про оперативну-розшукову діяльність», «Про національну

⁵⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Міжнародний документ від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.06.2025).

⁵⁹ Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року: Міжнародний документ від 01.07.1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (дата звернення: 11.06.2025).

⁶⁰ Партнерство заради миру Рамковий документ: Міжнародний документ від 10.01.1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text (дата звернення: 11.06.2025).

⁶¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Міжнародний документ від 15.11.2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 11.06.2025).

				безпеку України»
--	--	--	--	------------------

Продовження таблиці 1.1.

Назва	Рік прийняття	Основний зміст	Вплив на верховенство права та національну безпеку України	Відображення у положеннях національного законодавства
Конвенція ООН про боротьбу із фінансуванням тероризму ⁶²	1999	Закріплює міжнародні стандарти протидії тероризму	Забезпечує законність та контроль у сфері боротьби з терористичними загрозами	Закони України «Про боротьбу з тероризмом», «Про національну безпеку України»

Таким чином, проведений аналіз міжнародних нормативно-правових актів дозволив встановити їх важливість в контексті формування положень національного законодавства щодо утвердження принципу верховенства права у сфері національної безпеки держави.

І насамкінець, слід наголосити на наявності цілої низки підзаконних нормативно правових актів, положення яких формувались із врахуванням нормативних засад Конституції України, законів України та міжнародних угод, ратифікованих ВРУ. До числа таких підзаконних нормативно-правових актів можна віднести: укази Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»», «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 грудня 2022 року «Про проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту»», «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»», рішення РНБО «Про стратегію національної безпеки України», «Про Стратегію воєнної безпеки України», «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» тощо. Всі ці підзаконні нормативно-правові акти спрямовані на

⁶² Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму: Міжнародний документ від 09.12.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text (дата звернення: 11.06.2025).

реалізацію принципу верховенства права у сфері національної безпеки, забезпечення координації дій державних органів, захисту прав та свобод громадян, а також підтримання стабільності і безпеки держави в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів.

На окрему увагу заслуговують рішення КСУ, деякі з яких ми вже аналізували у підрозділі 1.1. в контексті розвитку принципу верховенства права в Україні. У цілому ж слід відзначити, що ці рішення КСУ тлумачать принцип верховенства права та закріплюють положення щодо визначення та тлумачення його окремих складових.

Таким чином, нормативно-правові засади забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки України становлять сукупність конституційних, законодавчих, міжнародних нормативно-правових актів та підзаконних нормативно-правових актів, система яких визначають правові засади та межі функціонування державних структур, гарантують дотримання прав людини і громадянина тощо. Конституційні положення формують надійну основу для розвитку національного законодавства, задаючи йому вектор на дотримання принципу верховенства права у всіх сферах, зокрема й у сфері національної безпеки України. Законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти регламентують діяльність органів державної влади та структур, які функціонують у сфері національної безпеки з дотриманням принципу верховенства права, забезпечують контроль та координацію дій органів влади. Міжнародні угоди задають вектор розвитку національного законодавства України у сфері національної безпеки із дотриманням принципу верховенства права. Аналіз наявної нормативно-правової бази дозволив встановити, що вона формує значний пласт нормативних положень, здатних забезпечити національну безпеку держави.

2.2. Механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки

Принцип верховенства права – це основоположна засада функціонування демократичної правової держави, яка задає основний вектор діяльності державних органів, зокрема й у сфері національної безпеки. Дотримання принципу верховенства права гарантує забезпечення балансу між захистом державних інтересів та дотриманням прав та свобод людини та громадянина. За умов сучасних безпекових викликів питання реалізації принципу верховенства права набуває особливої важливості, адже й без того підвищений рівень правових ризиків, пов'язаних із можливістю обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, ще більш посилюється за умов триваючої збройної агресії проти України, під час дії правового режиму воєнного стану, а також розширення обсягу повноважень суб'єктів сфери безпеки й оборони. За таких умов принцип верховенства права виконує роль не тільки важливої декларативної норми, а й виступає ефективним механізмом запобігання свавіллю в державі, гарантує законність прийнятих владно-управлінських рішень, а також прозорість діяльності органів, що функціонують у сфері національної безпеки. Зважаючи на це, слід більш детально розглянути основні механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки України, а також визначити наявні проблеми їх функціонування за сучасних умов та окреслити можливі шляхи їх удосконалення.

Як відомо, шлях до розбудови правової держави починається з досконалого, несуперечливого законодавства⁶³. Саме тому вагому роль у реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки відіграє нормативно-правовий механізм, який, встановлюючи відповідні правові норми та закріплюючи їх, визначає способи, умови та межі здійснення владних повноважень органами, які функціонують у сфері безпеки й оборони. Завдяки нормативно-правовому механізму забезпечується юридична визначеність,

---

⁶³ Попадинець Г. О. Принцип верховенства права як засадничий принцип правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2025. №5(90). С. 330.

передбачуваність правового регулювання, а також відбувається запобігання свавільному втручанню у сферу прав та свобод людини. Зокрема, як відзначає О. Чепік-Трегубенко, він «реалізує засади рівності і справедливості; є розумним і логічним; допускає обмеження прав людини лише за умови передбачуваності застосування правових норм; а останні – відповідають вимогам визначеності, ясності, недвозначності»⁶⁴.

Основна роль у цьому механізмі відводиться Конституції України, подальший розвиток конституційних положень відбувається на рівні спеціального законодавства: законів України «Про національну безпеку»⁶⁵, «Про правовий режим воєнного стану»⁶⁶, «Про Службу безпеки України»⁶⁷, «Про оборону України»⁶⁸, а також ряду інших нормативно-правових актів. Не менш важливу роль у формуванні нормативно-правового механізму реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки відіграють також і міжнародні стандарти, зокрема Європейська конвенція з прав людини. Таким чином, нормативно-правовий механізм реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки є основоположним механізмом, на його основі досягається правова визначеність та встановлюються гарантії того, що обмеження прав та свобод стає можливим виключно на законних підставах, відбувається у чітко визначених межах та з дотриманням засади пропорційності, що є необхідною умовою функціонування демократичної та правової держави.

У реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки не менш важливу роль відіграють також й інституційні механізми, діяльність яких є запорукою стійкості держави за умов внутрішніх та зовнішніх загроз⁶⁹.

---

⁶⁴ 37. Чепік-Трегубенко О. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 2 (121). С. 185.

⁶⁵ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Голос України* від 07.07.2018 року. № 122.

⁶⁶ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. *Голос України* від 10.06.2015 року. № 101.

⁶⁷ Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 року № 2229-XII. *Голос України* від 13.05.1992 року.

⁶⁸ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України* від 03.03.1992 року. 1992. № 9. Ст. 106.

⁶⁹ Кондратенко Н.О., Губаренко І.С. Інституційні механізми публічного управління у сфері національної безпеки України. *Національні інтереси України*, 2025. №2(7). С. 953.

Відповідно до Українського словника «інституційний механізм» слід розуміти як систему органів, норм і процедур, через які відбувається реалізація політичних, соціальних чи економічних процесів⁷⁰. Інституційні механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки охоплюють собою систему органів державної влади сектору національної безпеки, на які покладено повноваження стосовно формування, реалізації та контролю державної політики у цій сфері. Ефективне функціонування цих органів забезпечується завдяки чіткому розмежуванню компетенції, підзвітності та підконтрольності їх діяльності.

Одним із таких органів є Верховна Рада України, яка є єдиним законодавчим органом у сфері національної безпеки України. Саме ВРУ ухвалює важливі законодавчі акти, які регламентують діяльність органів державної влади та визначають основні засади формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки України. Цими ж актами визначаються межі допустимого втручання державних органів влади у сферу прав і свобод людини. Як відзначає О. Макеєва, «дотримання принципу верховенства права органами нормотворення України свідчить про рівень розвитку демократії в державі, передбачуваності норм законів, їх відповідності нормам Конституції, а також сприяє ефективному захисту прав та свобод людини і громадянина, зменшує кількість заяв до Європейського Суду з прав людини тощо. Крім того, цей принцип закладається в основу правового порядку держави та вказує на розвиток довіри до органів державної влади, єдності в правозастосовній діяльності»⁷¹. Крім цього, ВРУ здійснює парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади та окремих інституцій у сфері національної безпеки, зокрема, через комітети, тимчасові слідчі комісії, заслуховування звітів посадових осіб цих органів тощо, реалізуючи таким чином демократичний цивільний контроль.

---

⁷⁰ Інституційний механізм. *Український словник*, 2025. URL: <https://surl.li/ezsfec> (дата звернення: 07.01.2025).

⁷¹ Макеєва О. М. Принцип верховенства права в нормотворчій діяльності органів державної влади. *Альманах права*, 2024. №15. С. 348.

Зокрема, ст. 6 Закону України «Про національну безпеку України» закріплюється, що ВРУ реалізує цивільний контроль наступним чином:

1. ВРУ у відповідності до ст. 85 Основного закону здійснює парламентський контроль та здійснює прийняття законів України, якими визначається та регулюється діяльність органів сектору національної безпеки та їх повноваження, вона також уповноважена затверджувати відповідні бюджетні асигнування та приймати рішення щодо звітності про використання таких асигнувань.

2. ВРУ у відповідності до положень ст. 89 Конституції України уповноважена на створення комітетів ВРУ, повноваження яких, зокрема, поширюються й на забезпечення контролю за діяльністю органів, що функціонують у сфері національної безпеки України. Законом «Про національну безпеку України» передбачається також і створення такого комітету ВРУ, який має на меті гарантування неухильного та безумовного додержання органами державної влади спеціального призначення, які реалізують правоохоронні функції, правоохоронними органами спеціального призначення та органами розвідки конституційно закріплених вимог у сфері національної безпеки.

3. ВРУ може створювати тимчасові спеціальні комісії з ціллю вивчення, підготовки та попереднього розгляду окремих питань щодо національної безпеки та діяльності окремих органів у цій сфері, а також тимчасові слідчі комісії – з ціллю проведення розслідувань з питань у сфері національної безпеки, які становлять суспільний інтерес⁷².

4. Парламентський контроль у сфері дотримання прав людини та громадянина покладається на Уповноваженого ВРУ з прав людини у відповідності до цього закону та ст. 101 Основного закону держави.

5. КМУ, СБУ та Управління державної охорони України подають до ВРУ письмові щорічні звіти щодо діяльності складових сектору національної безпеки України.

---

⁷² Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Голос України від 07.07.2018 року. № 122.

6. ВРУ у разі потреби має змогу проводити у відповідності до Регламенту ВРУ парламентські слухання з питань, які належать до сфери національної безпеки, мають вагомий суспільний інтерес та вимагають наступного законодавчого врегулювання.

7. ВРУ може надіслати офіційне запрошення чи вимогу щодо присутності на її пленарному засіданні посадових чи службових осіб сектору національної безпеки України, що прямо передбачено Регламентом ВРУ, затвердженим Законом України «Про Регламент ВРУ»⁷³.

Таким чином, ВРУ, вдало поєднуючи законодавчі повноваження та повноваження щодо здійснення парламентського та демократичного цивільного контролю, посідає важливе місце у забезпеченні реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки, запобігаючи концентрації владних повноважень та гарантуючи дотримання прав та свобод людини і громадянина за умов сучасних безпекових викликів.

Особливе місце у системі інституційних механізмів реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки України посідає Президент України як Глава держави, Верховний Головнокомандувач ЗСУ та Голова Ради національної безпеки і оборони України. Здійснюючи свої повноваження у цій сфері, Президент України зобов'язаний діяти виключно у межах та у спосіб, що чітко визначаються Конституцією України та чинним законодавством, що є безпосереднім проявом верховенства права. Зокрема, як Верховний Головнокомандувач ЗСУ Президент України здійснює керівництво збройними силами, призначає та звільняє вище командування, визначає основні напрями оборонної політики, видає накази та директиви, обов'язкові для виконання військовими формуваннями, при цьому реалізація цих повноважень має ґрунтуватись на законності, підзвітності та недопущенні необґрунтованого обмеження прав і свобод людини і громадянина. Президент України як Голова РНБО очолює цей орган, який є основним координаційним органом з питань

---

⁷³ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України; Регламент від 10.02.2010 року № 1861-VI. Голос України від 17.02.2010 року. № 28.

національної безпеки та оборони. Зокрема, РНБО розробляє стратегії та програми забезпечення національної безпеки, координує діяльність органів виконавчої влади у цій сфері. При цьому Рішення РНБО, введені в дію указами Президента України, мають відповідати вимогам Конституції України, принципам правової визначеності та пропорційності, а також підлягають контролю зі сторони ВРУ та судової гілки влади⁷⁴.

Президентом України здійснюється призначення та звільнення з посад міністра оборони, начальника Генерального штабу ЗСУ, голів СБУ, ДПС та інших силових структур. Також Президент України як Глава держави здійснює керівництво нею, зокрема й у сфері національної безпеки, видачі відповідні укази та розпорядження з питань національної безпеки, які є обов'язковими для виконання на всій території України. Важливим інструментом реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки є повноваження вводити надзвичайний або воєнний стан, оголошувати мобілізацію та демобілізацію. Застосування зазначених інститутів можливе тільки за наявності законних підстав і відбувається на певний строк, їх впровадження носить обґрунтований характер. Крім того, Президент України бере участь у міжнародних переговорних процесах, укладає міжнародні договори з питань безпеки, здійснює керівництво участю України в міжнародних миротворчих операціях, співпраці з НАТО та іншими міжнародними організаціями, що також є невід'ємною складовою процесу реалізації верховенства права у сфері національної безпеки цим інституційним механізмом. Також Президент України у відповідності до закону «Про національну безпеку України» здійснює Президент України здійснює демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони як безпосередньо, так і через очолювану ним РНБО України та створювані ним у разі необхідності консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби (ст. 5)⁷⁵.

---

⁷⁴ Повноваження Президента України у сфері національної безпеки. *Консультант*, 2025. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/8360> (дата звернення: 07.01.2025).

⁷⁵ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Голос України* від 07.07.2018 року. № 122.

Ще одна важлива інституція у сфері реалізації принципу верховенства права у секторі національної безпеки – Кабінет Міністрів України, який у відповідності до ст. 113 Конституції України визначається як вищий орган виконавчої влади в Україні⁷⁶. Саме через діяльність Уряду відбувається практичне впровадження державної політики у сфері національної безпеки з дотриманням засад законності, підзвітності та дотримання законодавчо визначених процедур. При реалізації своїх повноважень у сфері забезпечення національної безпеки КМУ реалізує комплекс заходів, які спрямовуються на охорону та захист державного кордону, державної цілісності України, зміцнення національної безпеки та обороноздатності держави, а також забезпечення боєздатності ЗСУ та інших утворень з дотриманням положень Конституції України та національного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки. Особлива роль в діяльності КМУ за напрямом реалізації верховенства права у сфері забезпечення національної безпеки відводиться розробці та реалізації державних програм у сфері національної безпеки й оборони, управління бюджетними ресурсами у межах визначених на законодавчому рівні асигнувань, а також забезпечення соціальних та правових гарантій військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їх сімей. Такі дії КМУ сприяють не тільки підвищенню обороноздатності та рівня забезпечення безпеки держави, а й дотриманню засад соціальної справедливості та правової визначеності.

Також КМУ здійснює управління системою цивільного захисту, мобілізаційною підготовкою національної економіки та її переведенням на режим роботи в умовах надзвичайного чи воєнного стану, що має здійснюватися із додержанням вимог законності та пропорційності можливих обмежень прав і свобод людини і громадянина. За умов сучасних безпекових викликів особливої значимості набуває діяльність КМУ щодо захисту, забезпечення стійкості та

---

⁷⁶ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. 1996. № 30. Ст. 141.

відновлення критичної інфраструктури, а також запобігання загрозам безпеці останньої (п. 5 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про КМУ»)⁷⁷.

Таким чином, КМУ виступає важливим інституційним механізмом реалізації принципу верховенства права у секторі національної безпеки, адже забезпечує практичну реалізацію законодавчих приписів, здійснює координацію дій органів виконавчої влади та гарантує, що заходи, вжиті у сфері національної безпеки, вживаються із дотриманням законодавчих приписів та з дотриманням прав людини і громадянина.

Безпосередня реалізація функцій із забезпечення національної безпеки України покладається на сектор безпеки й оборони України, який включає: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; а також громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки⁷⁸. При цьому слід відзначити й те, що інституційно складові сектору безпеки і оборони України належать як до державного апарату, так і до інститутів громадянського суспільства. Під силами безпеки розуміються правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту, а також інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України. У свою чергу, до сил оборони належать Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні органи і розвідувальні органи, а також органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією і законами України покладено функції із забезпечення оборони держави⁷⁹.

Діяльність вищевизначених органів регламентується спеціальним законодавством, яке й визначає межі їх повноважень, порядок застосування сили та встановлює відповідальність за порушення у сфері прав та свобод людини і громадянина. При цьому слід відзначити й те, що важливою складовою

---

⁷⁷ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 року № 794-VII. Відомості Верховної Ради України від 28.03.2014 року. № 13. С. 828. Ст. 222.

⁷⁸ Александров В. М. Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Часопис Київського університету права*, 2020. №4. С. 79.

⁷⁹ Там само. С. 79.

забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки є цивільний демократичний контроль за сектором безпеки й оборони, який реалізується парламентом, президентом, урядом, судами та інститутами громадянського суспільства.

Зазначене вище свідчить про те, що інституційні механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки базуються на системі стримувань та противаг, яка передбачає розмежування повноважень між органами державної влади, їх взаємний контроль та підзвітність. Саме таким чином досягається найефективніша реалізація принципу верховенства права у секторі національної безпеки.

В аспекті аналізу механізмів реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки доцільно також приділити увагу й судовому механізму, адже, як відзначає М. Козюбра, що чим вищим в країні є авторитет суду та правосуддя, що більшою є незалежність суду у взаємовідносинах із законодавчою і виконавчою владою, тим вищим є рівень дотримання верховенства права і демократичності самої держави, тим надійніше захищені від можливих посягань права і свободи людей⁸⁰. Саме тому і дотримання принципу верховенства права в сфері національної безпеки є важливим аспектом функціонування судового механізму, адже саме від ефективного функціонування останнього напряму залежить ефективність захисту прав і свобод людини від можливих зловживань з боку державних органів, зокрема й за умов сучасних загроз національній безпеці України. Судовий механізм реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки охоплює суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Перші при цьому розглядають справи щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та посадових осіб сектору безпеки й оборони, а останній здійснює контроль за відповідністю законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері

---

⁸⁰ Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: збірник наукових статей до 75-річного ювілею доктора юридичних наук Козюбри Миколи Івановича* / [упоряд. В. Ткаченко ; голов. ред. А. Мелешевич ; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.", Ф-т правничих наук, Центр европ. гуманіт. дослідж.]. Київ: Дух і Літера, 2013. С. 313.

забезпечення національної безпеки Конституції України. Завдяки такому механізму конституційного контролю відбувається забезпечення балансу між потребами безпеки держави та пріоритетом прав людини.

Таким чином, судовий механізм реалізації принципу верховенства права відіграє вагомий роль у забезпеченні того, щоб забезпечення національної безпеки не передбачало порушення прав людини, навіть за сучасних умов дії правового режиму воєнного стану, а законодавчо встановлені обмеження застосовувались із дотриманням засад законності, обґрунтованості та пропорційності.

Вище вже неодноразово робились згадки про контрольні механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки України, серед яких парламентський контроль, демократичний цивільний контроль та громадський контроль. Ці механізми є невід'ємними складовими реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки, адже вони їх основне спрямування – це запобігання зловживанню владою, а також встановлення контролю за діяльністю органів сектору національної безпеки й оборони.

Таким чином, механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки охоплюють нормативно-правові, інституційні, судові та контрольні складові, функціонування яких спрямовується на забезпечення законності, правової визначеності та недопущення свавільного втручання держави у сферу прав і свобод людини і громадянина, навіть за сучасних умов підвищених безпекових ризиків. Нормативно-правові механізми формують правову основу діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони, чітко регламентують повноваження останніх та можливості обмеження прав та свобод людини за умов надзвичайних ситуацій чи воєнного стану. Інституційні механізми, діяльність яких реалізується у сфері національної безпеки, функціонують системі стримувань та противаг, яка сформована таким чином, щоб забезпечувати підзвітність та взаємний контроль між органами державної влади у сфері національної безпеки. Судовий механізм є важливою гарантією захисту прав людини і громадянина навіть за умов триваючої війни в Україні,

адже оскаржувати законність рішень органів, які функціонують у сфері національної безпеки й оборони, а також перевіряти конституційність нормативних актів та їх положень. Контрольні механізми дозволяють уникнути свавілля у діяльності органів державної влади у секторі національної безпеки, піддаючи їх всебічному контролю з боку держави, її інституцій та громадянського суспільства.

2.3. Взаємодія державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері забезпечення верховенства права

У сучасних умовах жодна держава, навіть за наявності розвиненої системи органів державної влади не здатна самотійно та повною мірою ефективно реагувати на комплексні та багатовимірні загрози національній безпеці. Потенціал державних інституцій традиційно зосереджений на сферах політичного управління, нормотворчої діяльності, бюджетного забезпечення та використання людських ресурсів, що виявляється недостатнім в умовах динамічних, асиметричних та часто непередбачуваних викликів сучасності. За таких обставин забезпечення національної безпеки неможливе без залучення громадянського суспільства та формування ефективних механізмів взаємодії державних інституцій та суспільства, заснованих на принципі верховенства права⁸¹.

Здатність суспільства протидіяти сучасним загрозам значною мірою залежить від адаптивності, інституційної зрілості та здатності до самоорганізації. Саме в цій площині принцип верховенства права набуває особливого значення, оскільки забезпечує правові рамки для залучення недержавних суб'єктів до процесів формування та реалізації політики національної безпеки, що унеможлиблює свавільне розширення владних повноважень держави. У цьому

---

⁸¹ Держава та приватний сектор на захисті національної безпеки: від взаємодії до партнерства: аналіт. доп. / [О. Д. Маркєєва, Б. Л. Розвадовський]. Київ : НІСД, 2021. С. 6.

контексті актуальною є концепція «держави-партнера», яка передбачає відкритість, підзвітність та усвідомлення кордонів державного втручання, а також готовність до конструктивної співпраці з громадянським суспільством та приватним сектором.

У сучасних демократичних державах окремі функції держави поступово делегуються або виконуються за участю приватних та громадських суб'єктів, зокрема у сфері надання адміністративних послуг, управління інфраструктурними проектами, кібербезпеки, логістичного та технологічного забезпечення. Така взаємодія можлива виключно за умови чіткого правового регулювання, прозорості процедур та дотримання принципу законності, які охоплюються принципом верховенства права.

Приватні структури часто демонструють більш високу оперативність та технологічну здатність, однак їхня участь у сфері національної безпеки потребує ефективного державного та громадського контролю з метою запобігання зловживанням та конфлікту інтересів. В умовах стрімкого розвитку новітніх технологій змінюється і характер загроз національній безпеці, які дедалі більше виходять за межі виключно військової сфери. Кіберзагрози, інформаційні впливи, використання штучного інтелекту, контроль над критичною інфраструктурою стають ключовими безпековими чинниками, у формуванні яких активну роль відіграють недержавні актори. У таких умовах національна безпека постає як результат скоординованих колективних дій держави, громадянського суспільства та приватного сектору, які реалізуються в рамках правового поля. Таким чином, національна безпека стає результатом колективних дій держави і суспільства⁸².

Практика західних держав свідчить, що взаємодія державних інституцій із громадянським суспільством та бізнесом розглядається як невід'ємна частина сучасних стратегій національної безпеки. Водночас ключовим залишається не сам факт такої взаємодії, а його правова форма, яка має забезпечувати баланс між

---

⁸² Там само. С. 7.

ефективністю рішень безпеки та дотриманням прав людини, прозорістю, підзвітністю та недопущенням концентрації владних повноважень. Саме за цих умов принцип верховенства права перетворюється на системоутворюючий фактор взаємодії держави та суспільства у сфері національної безпеки.

На сучасному етапі розвитку системи забезпечення національної безпеки України на перший план виходить застосування концепту національної стійкості, який відображається у тому, що відбувається «налагодження ефективної взаємодії між усіма державними суб'єктами безпекової сфери та громадянським суспільством, а також певного перерозподілу відповідальності в цій сфері: недержавні суб'єкти, місцеві громади, громадські об'єднання, громадяни беруть на себе певні функції у безпековій сфері, а держава створює для цього сприятливі умови й посилює координацію й контроль»⁸³.

Одночасно з цим, слід погодитись із позицією низки науковців, які відзначають, що станом на сьогоднішній день законодавство України містить тільки декларативні положення щодо взаємодії державних інституцій та громадянського суспільства, що вказує на потребу його подальшого розвитку та конкретизації з позиції принципу верховенства права. При цьому Законом України «Про публічно-приватне партнерство»⁸⁴ передбачається реалізація такого партнерства у сфері національної безпеки, однак відзначається, що таке партнерство відбувається у порядку, визначеному КМУ. Такий підхід, не маючи чітких законодавчих гарантій, створює ризики надмірної дискреції органів виконавчої влади, що не відповідає повною мірою вимогам правової визначеності та передбачуваності як складових верховенства права. І хоча деякі аспекти налагодження взаємодії державних інституцій та громадянського суспільства закладені в напрями реалізації пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки відповідно до Стратегії

---

⁸³ Шляхи модернізації системи забезпечення національної безпеки у контексті розбудови національної стійкості. Аналітична записка. *НІСД*, 2018. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/shlyakhi-modernizacii-sistemi-zabezpechennya-nacionalnoi-bezpeki-u> (дата звернення: 09.01.2025).

⁸⁴ Про публічно-приватне партнерство: Закон України; Перелік від 19.06.2025 року № 4510-IX. Голос України від 31.07.2025 року. № 149.

національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» від 2020 р.⁸⁵, однак належної правової основи реалізації цієї взаємодії досі немає. Все це негативно відображається на ефективності демократичного цивільного контролю, обмежує участь громадянського суспільства у процесах прийняття рішень у сфері безпеки й оборони, а також значною мірою ускладнює практичну реалізацію принципу верховенства права при взаємодії державних інституцій та громадянського суспільства у сфері національної безпеки.

Зважаючи на вищезазначене, доцільно оновити чинне законодавство із врахуванням кращих практик світового досвіду співробітництва держави та громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони в цілому, а також в аспекті реалізації принципу верховенства права зокрема.

Крім того, слід відзначити й те, що на сьогоднішній день забезпечення верховенства права у секторі національної безпеки неможливе виключно зусиллями держави та громадянського суспільства, а й потребує постійної взаємодії з міжнародними партнерами. Така взаємодія виступає важливим інструментом підвищення прозорості, підзвітності та легітимності рішень, ухвалення яких здійснюється структурами, що функціонують у сфері національної безпеки. Особливо актуальною є така взаємодія на сучасному етапі, коли в Україні триває війна. Завдяки залученню міжнародних партнерів мінімізуються ризики надмірної концентрації влади, порушення прав людини і громадянина, а також забезпечується відповідність державної безпекової політики міжнародним стандартам верховенства права. При цьому слід погодитись із Л. Наливайко, яка відзначає, що «верховенство права під час війни неможливе без ефективної взаємодії з міжнародними судами, організаціями та правозахисними інституціями, що надають підтримку Україні у питаннях правосуддя, гуманітарного захисту та санкційної політики»⁸⁶. У цьому контексті важливим є активне використання механізмів Європейського суду з прав

---

⁸⁵ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020. Офіційний вісник Президента України від 21.09.2020 р., № 19, стор. 26, стаття 926.

⁸⁶ Наливайко Л. Правова держава в умовах війни: виклики та перспективи забезпечення верховенства права. *Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025)*. 2025. С. 70-73. С. 71.

людини, Міжнародного кримінального суду, Ради Європи та Організації Об'єднаних Націй для забезпечення юридичної відповідальності агресора та захисту прав українських громадян.

Такі міжнародні організації, як Рада Європи, ЄС, ОБСЄ, НАТО та інші, сприяють імплементації міжнародних стандартів у сфері національної безпеки держав. Їх співробітництво з українськими державними органами, які функціонують у сфері безпеки, відбувається шляхом надання експертної та консультативної допомоги, участі у реформуванні національного законодавства у сфері безпеки, підвищенні рівня професійної підготовки кадрів та розвитку інституційної спроможності органів сектору національної безпеки. Слід наголосити також і на важливій ролі міжнародних інституцій як моніторингових механізмів, які сприяють підвищенню відповідальності держави за дотримання взятих на себе міжнародних зобов'язань. Взаємодія із міжнародними партнерами не тільки дозволяє підвищити рівень національної безпеки держави, а й сприяє утвердженню принципу верховенства права як універсального стандарту функціонування сектору національної безпеки.

Взаємодія державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері забезпечення верховенства права у секторі національної безпеки відбувається з використанням різноманітних механізмів співпраці. Основними із них є консультації та публічні обговорення проєктів нормативно-правових актів та стратегічних документів у сфері безпеки, що сприяє врахуванню інтересів громадянського суспільства у процесі правотворення та прийняттю цих нормативно-правових актів із дотриманням міжнародних стандартів у сфері верховенства права в секторі національної безпеки.

Ще одним важливим механізмом співробітництва є створення спільних робочих груп та органів, діяльність яких спрямовується на реформування сектору національної безпеки із врахуванням міжнародних стандартів верховенства права. Окрема форма взаємодії відображається через підзвітність органів, які функціонують у сфері національної безпеки, перед державними

інституціями, громадянським суспільством та міжнародними партнерами, що посилює прозорість їх діяльності.

Незважаючи на багатформатність взаємодії державних інституцій із громадянським суспільством та міжнародними партнерами, ця взаємодія все ще стикається з низкою викликів. Однією із основних проблем, що існує одночасно із проблемою недостатності нормативно-правового регулювання співробітництва державних інституцій із громадянським суспільством та міжнародними партнерами, є обмежена прозорість органів національної безпеки, зумовлена необхідністю захисту державної таємниці та безпековими факторами, що помітним чином впливає на можливість здійснення повноцінного громадського та міжнародного контролю за реалізацією принципу верховенства права у сфері національної безпеки. Ще однією проблемою є те, що інститути громадянського суспільства тільки формально залучаються у процеси розвитку сектору безпеки й оборони, не маючи при цьому реального впливу на прийняття тих чи інших рішень у цій сфері.

Таким чином, взаємодія державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки – це важлива передумова для формування ефективної та стійкої безпекової політики держави. Зважаючи на те, що Україна сьогодні перебуває під впливом ряду безпекових загроз, реалізація принципу верховенства права у сфері національної безпеки України потребує колективних зусиль, спрямованих на формування ефективної нормативно-правової бази, забезпечення прозорості діяльності органів сектору національної безпеки, а головне – дотримання балансу між правами людини та забезпеченням національної безпеки. Одночасно з цим, в Україні спостерігається фрагментарність та декларативність положень щодо взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері верховенства права у секторі безпеки й оборони, що вимагає оновлення як нормативно-правової бази, так і реформування діяльності органів сектору національної безпеки.

Висновки до розділу 2

1. Нормативно-правові засади забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки України становлять сукупність конституційних, законодавчих, міжнародних нормативно-правових актів та підзаконних нормативно-правових актів, система яких визначають правові засади та межі функціонування державних структур, гарантують дотримання прав людини і громадянина тощо. Конституційні положення формують надійну основу для розвитку національного законодавства, задаючи йому вектор на дотримання принципу верховенства права у всіх сферах, зокрема й у сфері національної безпеки України. Законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти регламентують діяльність органів державної влади та структур, які функціонують у сфері національної безпеки з дотриманням принципу верховенства права, забезпечують контроль та координацію дій органів влади. Міжнародні угоди задають вектор розвитку національного законодавства України у сфері національної безпеки із дотриманням принципу верховенства права. Аналіз наявної нормативно-правової бази дозволив встановити, що вона формує значний пласт нормативних положень, здатних забезпечити національну безпеку держави.

2. Механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки охоплюють нормативно-правові, інституційні, судові та контрольні складові, функціонування яких спрямовується на забезпечення законності, правової визначеності та недопущення свавільного втручання держави у сферу прав і свобод людини і громадянина, навіть за сучасних умов підвищених безпекових ризиків. Нормативно-правові механізми формують правову основу діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони, чітко регламентують повноваження останніх та можливості обмеження прав та свобод людини за умов надзвичайних ситуацій чи воєнного стану. Інституційні механізми, діяльність яких реалізується у сфері національної безпеки, функціонують системі стримувань та противаг, яка сформована таким чином, щоб забезпечувати підзвітність та взаємний контроль між органами державної влади у сфері

національної безпеки. Судовий механізм є важливою гарантією захисту прав людини і громадянина навіть за умов триваючої війни в Україні, адже оскаржувати законність рішень органів, які функціонують у сфері національної безпеки й оборони, а також перевіряти конституційність нормативних актів та їх положень. Контрольні механізми дозволяють уникнути свавілля у діяльності органів державної влади у секторі національної безпеки, піддаючи їх всебічному контролю з боку держави, її інституцій та громадянського суспільства.

3. Взаємодія державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки – це важлива передумова для формування ефективної та стійкої безпекової політики держави. Зважаючи на те, що Україна сьогодні перебуває під впливом ряду безпекових загроз, реалізація принципу верховенства права у сфері національної безпеки України потребує колективних зусиль, спрямованих на формування ефективної нормативно-правової бази, забезпечення прозорості діяльності органів сектору національної безпеки, а головне – дотримання балансу між правами людини та забезпеченням національної безпеки. Одночасно з цим, в Україні спостерігається фрагментарність та декларативність положень щодо взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері верховенства права у секторі безпеки й оборони, що вимагає оновлення як нормативно-правової бази, так і реформування діяльності органів сектору національної безпеки.

РОЗДІЛ ІІІ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА УМОВ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Виклики верховенству права в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України

Введення в Україні правового режиму воєнного стану є закономірною відповіддю держави на початок повномасштабного вторгнення росії в Україну як безпрецедентну загрозу національній безпеці держави. Воєнний стан – це особливий правовий режим, введення якого має місце на всій території України, його специфіка відображається у тому, що органи державної влади, військове командування, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування наділяються додатковими повноваженнями, необхідність яких зумовлюється потребою відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також передбачає тимчасове, таке, що зумовлюється військовою загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав та законних інтересів юридичних осіб із визначенням конкретного строку дії таких обмежень⁸⁷. За таких умов особливої актуальності набуває питання збереження верховенства права не просто як декларативної цінності, а як реального інструменту стримування влади та гарантування прав людини навіть за умов дії правового режиму воєнного стану. При цьому слід відзначити, що реалізація принципу верховенства права у сфері національної безпеки за умов воєнного стану стикається із рядом викликів:

1. Основним викликом є недопущення розмивання правових стандартів та звикання населення до режиму «винятковості». Як відзначають Г. Куртакова та

---

⁸⁷ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. Голос України від 10.06.2015 року. № 101.

Н. Ребенок, є ризик, що такий стан буде зтяжним чи набуде значення інструменту політичної доцільності⁸⁸. Зважаючи на це, обмеження прав і свобод людини і громадянина має не тільки відбуватись із дотриманням Конституції України та міжнародних стандартів, але й підлягати регулярному перегляду із залученням механізмів громадського контролю та судової перевірки. Встановлення чітких строків таких обмежень – це гарантія дотримання принципу верховенства права.

Слід також відзначити, що Україна, перебуваючи на шляху до вступу в ЄС та утверджуючи принципи правової держави, взяла на себе низку міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини та дотримання верховенства права, зокрема і в секторі національної безпеки. За умов дії воєнного стану взяті нею на себе зобов'язання не втрачають своєї актуальності, набуваючи особливого значення гарантій правової стійкості держави та її спроможності функціонувати із дотриманням міжнародних стандартів за складних умов. Європейська конвенція з прав людини, яку Україна ратифікувала ще в 1997 році, є основним міжнародним нормативно-правовим актом, який встановлює основні стандарти захисту прав людини в Україні. У відповідності до статті 15 цієї Конвенції держава має можливість тимчасового відступлення від окремих зобов'язань у випадках війни чи надзвичайної ситуації, яка ставить під загрозу життя нації. Однак, запровадження такого механізму потребує наявності таких умов:

- вимушений характер таких загроз;
- вжиті заходи мають бути пропорційними потребі задоволення легітимної мети;
- тимчасовий характер обмежень, який знаходить прояв у тому, що вони вводяться на чітко визначений термін;
- обмеження не мають торкатись прав, які є абсолютними, тобто не підлягають обмеженню за жодних умов⁸⁹.

---

⁸⁸ Куртакова Г., Ребенок Н. Верховенство права в умовах воєнного стану: виклики та перспективи для України. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2025. №4(34). С. 750.

⁸⁹ Європейська конвенція з прав людини: міжнародний документ (ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. No 475/97-ВР). Офіційний вісник України. 1998. №3.

Зокрема, як відзначає Н. Маслова, «збереження недоторканих прав є ознакою правової держави, що функціонує на принципах гуманізму, верховенства права та демократичних цінностей. Баланс між публічним інтересом і індивідуальними правами має зберігатися навіть у критичних умовах, отже ці права не підлягають обмеженню»⁹⁰.

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну Україна зробила офіційне повідомлення Раді Європи щодо тимчасового відступлення від окремих взятих на себе зобов'язань за цією Конвенцією, що є необхідним кроком на шляху дотримання процедурних вимог ЄКПЛ, та, одночасно з цим, зобов'язало Україну робити обґрунтування доцільності та необхідності впровадження таких обмежень як на національному рівні, так і перед міжнародними судовими інституціями.

Практика ЄСПЛ є свідченням того, що незважаючи на те, що в Україні введено воєнний стан, держава має дотримуватись прав людини і громадянина, а будь-якого роду відступлення від міжнародних стандартів повинно бути обґрунтованим винятковою необхідністю та підлягати жорсткому контролю. При цьому, враховуючи той факт, що наша держава є учасницею й ряду інших міжнародних угод, вона повинна дотримуватись і взятих на себе зобов'язань у межах цих угод, що вимагає від неї дотримання ряду умов:

- здійснення юридичного оформлення обмежень прав та свобод у відповідності до міжнародних стандартів;
- надання доступу до ефективних засобів правового захисту у відповідності із ст. 13 ЄКПЛ;
- забезпечення безперервності функціонування органів судочинства;
- запровадження ефективних контрольних механізмів за діяльністю органів влади;
- недопущення дискримінації у застосуванні окремих заходів⁹¹.

⁹⁰ Маслова Н. Г. Проблеми дотримання прав людини в умовах воєнного стану на прикладі України. *Український політико-правовий дискурс*, 2025. №13. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15825983> (дата звернення: 10.01.2026).

⁹¹ Куртакова Г., Ребенок Н. Верховенство права в умовах воєнного стану: виклики та перспективи для України. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2025. №4(34). С. 751.

Вагому роль у моніторингу дотримання міжнародних стандартів верховенства права, зокрема й у сфері національної безпеки, відіграють міжнародні організації, інституції правозахисного характеру, а також Уповноважений ВРУ з прав людини, на якого при цьому покладаються функції інституційного посередництва між міжнародними механізмами захисту прав людини та національною системою забезпечення прав та свобод людини. Зважаючи на це, дотримання принципу верховенства права у сфері національної безпеки в умовах дії правового режиму воєнного стану набуває особливого значення не тільки як юридичний обов'язок держави, а й як важливий чинник дотримання прав людини за умов війни. Це напряму впливає на рівень довіри міжнародних партнерів до механізмів ухвалення та реалізації безпекових рішень, обсягів міжнародної підтримки України під час війни, а також перспективи її вступу до ЄС. Має це вагоме значення й для перспектив повоєнного розвитку України на засадах демократії, правової державності та поваги до прав людини.

2. Ще одна проблема зводиться до відсутності визначення чітких меж щодо допустимих обмежень прав людини за умов дії правового режиму воєнного стану. Незважаючи на наявність встановленої конституційно норми, передбаченої ст. 64 Конституції України, на законодавчому рівні не закріплюються деталізовані норми щодо критеріїв пропорційності, законності та необхідності як складових дотримання принципу верховенства права, що у практичній площині створює можливості для надмірного втручання держави у права людини. Разом із наданням розширених повноважень органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування ця проблема формує загрозу поступового розмивання основ демократичного правопорядку⁹².

3. Ще одна проблема, яка прямо пов'язана із двома попередніми, – це проблема забезпечення балансу між дотриманням прав людини та забезпеченням національної безпеки. За умов дії правового режиму воєнного стану, введення

---

⁹² Куртакова Г., Ребенок Н. Верховенство права в умовах воєнного стану: виклики та перспективи для України. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2025. №4(34). С. 752.

якого передбачає можливості для обмеження низки прав та свобод, підвищуються ризики надмірного втручання у приватне життя, свободу пересування, право на мирні зібрання тощо, а також прийняття відповідних рішень без належного обґрунтування. Особливо небезпечним може стати використання безпекової риторики як універсального засобу виправдання можливості обмеження прав та свобод, що призведе до поступового розмивання стандартів верховенства права.

4. Слід також наголосити й на викликах, пов'язаних із функціонуванням системи стримувань та противаг. Зважаючи на те, що за умов дії правового режиму воєнного стану помітно зростає роль органів виконавчої влади та військових структур, можливості парламентського, громадського та, особливо, судового контролю є дещо обмеженими. Все це зумовлюється тим, що за умов дії правового режиму воєнного стану у безпековій сфері доступ до інформації є обмеженим, значна частина управлінських рішень є засекреченою, що зумовлено потребою забезпечення національної безпеки за складних умов триваючої війни в Україні. Обмеженими є й можливості здійснення демократичного цивільного контролю. З іншої сторони, такі дії сприяють тому, що концентрація владних повноважень відбувається у руках органів виконавчої влади та військових структур, що прямо суперечить сутності принципу верховенства права.

5. Певні виклики мають місце і в функціонуванні судового механізму реалізації принципу верховенства права. Триваючі воєнні дії, масові переміщення населення, руйнування судової інфраструктури, недостатність кваліфікованих суддів та ряд інших супутніх факторів негативно впливають на можливість доступу до правосуддя та реалізації права на судовий захист, що особливо гостро відчувається на тимчасово окупованих та прифронтових територіях. Ускладненою є й реалізація судового контролю за рішеннями та діями органів державної влади, зокрема й органів національної безпеки. Одночасно з цим, слід відзначити й те, що судова влада є важливим інститутом забезпечення перевірки законності та пропорційності обмежень прав та свобод, що прямо вказує на потребу реформування та розвитку системи судочинства в

Україні із врахуванням сучасних проблем та необхідністю дотримання принципу верховенства права.

6. Окремим викликом є можливість потенційної втрати довіри до державних інституцій у випадках, коли обмеження прав людини є необґрунтованими чи надмірними, процес відновлення прав та свобод затягнеться після закінчення активної фази бойових дій, а механізми захисту втратять свою ефективність. За такого розвитку подій може бути суттєво підірвана легітимність державної влади та ускладниться процес повоєнної відбудови України⁹³.

7. Виклики післявоєнного відновлення також заслуговують на увагу, одним із них є реальна загроза «інерційного» перенесення усталеного під час війни способу здійснення управлінських практик у мирний час, що може стати підставою для легалізації надмірних повноважень органів виконавчої влади та військових структур, що поставить під загрозу можливість реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки. Корупційні ризики, які є доволі високими як під час війни, так і нікуди не подінуться після її завершення, що може підірвати рівень довіри до державних інституцій та стан верховенства права в цілому.

Таким чином, зважаючи на наявні та можливі виклики, доцільно вже на сучасному етапі реалізувати наступні кроки на шляху до правового вдосконалення:

1. Деталізації положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у напрямку конкретизації підстав, меж і строків обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина;

2. Посилення контрольних механізмів дотримання принципу верховенства права у сфері національної безпеки, зокрема шляхом створення постійного комітету з питань дотримання принципу верховенства права;

---

⁹³ Куртакова Г., Ребенок Н. Верховенство права в умовах воєнного стану: виклики та перспективи для України. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2025. №4(34). С. 753.

3. Посилення процесуальних гарантій незалежності суддів, впровадження цифрових технологій для забезпечення дистанційного судочинства та забезпечення належного рівня безпеки працівників судів;

4. Формування більш ефективних механізмів захисту прав громадян, зокрема груп надання безоплатної правової допомоги, спрощення процедур оскарження рішень органів сектору безпеки й оборони, а також розширення повноважень Уповноваженого ВРУ з прав людини.

Таким чином, до числа основних викликів забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки за умов дії правового режиму воєнного стану слід віднести: розширення дискреційних повноважень органів сфери національної безпеки, обмеженість контрольних механізмів за його дотриманням, фрагментарність та нестабільність нормативно-правового регулювання у цій сфері, ризики непропорційного обмеження прав та свобод, зниження рівня прозорості та підзвітності у сфері прийняття безпекових рішень. Узагальнюючи, слід наголосити на тому, що подолання цих викликів – це необхідна умова дотримання балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням принципу верховенства права за складних умов воєнного стану.

3.2. Європейська інтеграція як чинник зміцнення верховенства права: перспективи адаптації українського законодавства до стандартів ЄС

Після Революції Гідності 2014 року Україна обрала курс на європейську інтеграцію та впровадження європейських стандартів у правову систему, що має вирішальне значення для зміцнення демократичних інституцій та верховенства права. У сучасному контексті війни з росією та необхідності відбудови держави, вивчення ключових рис європейського верховенства права допомагає зрозуміти механізми, які можна ефективно застосувати для стабілізації та розвитку України

як держави, що керується верховенством права, зокрема й у сфері національної безпеки⁹⁴.

Верховенство права є основоположним принципом ЄС і є ключовим елементом розвитку та інтеграції Союзу з моменту його заснування. Верховенство права як основоположна цінність ЄС отримала закріплення у ст. 2 Договору про ЄС⁹⁵. При цьому слід відзначити, що про принцип верховенства права йдеться не тільки у статті 2 Договору про Європейський Союз (ДЄС), а також у преамбулі до цього Договору та Хартії основоположних прав ЄС⁹⁶. Відповідно до ст. 49 Договору про ЄС, повага до верховенства права є передумовою членства в ЄС, що, безумовно, засвідчує те, що принцип верховенства права є важливим критерієм європейської інтеграції. При цьому цікавим є підхід ЄС до визначення складових принципу верховенства права (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Складові принципу верховенства права у документах ЄС

Документ	Специфіка визначення верховенства права та його складових	Складові
Договір про ЄС ⁹⁵	Закріплює верховенство права як основоположну цінність ЄС та умову вступу до нього	Не визначає складових, однак наголошує на винятковій цінності цього принципу
Хартія основоположних прав ЄС ⁹⁶	Розкриває зміст верховенства права через систему прав і свобод	Право на справедливий суд, рівність перед законом, повага до прав людини

⁹⁴ Kelbia S., Dziubak S., Sendetskyi V. Value of the European understanding of the rule of law for the development of the modern democratic state: Theoretical and historical aspect. *Social & Legal Studies*, 2025. № 8(1). P. 83.

⁹⁵ Консолідована версія договору про ЄС. Міжнародний документ від 07 лютого 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 13.04.2026).

⁹⁶ Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union, 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 13.04.2026).

Комунікація Європейської Комісії (2014) «Нова Рамка ЄС для зміцнення верховенства права» ⁹⁷	Вперше закріпила складові верховенства права на рівні ЄС	Законність; правова визначеність; заборона свавілля; незалежність і безсторонність судів; ефективний судовий контроль; рівність перед законом
Комунікація Європейської Комісії (2019) «Подальше зміцнення верховенства права» ⁹⁸	Розширює попередній підхід	Додає до попередніх елементів поділ влади
Щорічні звіти Європейської Комісії про верховенство права, зокрема Звіт за 2025 рік ⁹⁹	Практичний інструмент моніторингу	Незалежність судової влади; антикорупційні механізми; свобода медіа; інституційний баланс влади
Звіт Венеційської комісії «Про верховенство права» (2011) ¹⁰⁰	Узагальнюючий підхід	Законність; правова визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя; права людини; рівність та недискримінація

⁹⁷ Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council and The Council “A new EU Framework to strengthen the Rule of Law”, COM/2014/0158 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52014DC0158> (дата звернення: 13.04.2026).

⁹⁸ Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council and The Council “Further strengthening the Rule of Law within the Union State of play and possible next steps”, 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52019DC0163> (дата звернення: 13.04.2026).

⁹⁹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions “2025 Rule of Law Report. The rule of law situation in the European Union”. COM (2025) 900 final. Strasbourg, 2025. URL: https://commission.europa.eu/publications/2025-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en (дата звернення: 13.04.2026).

¹⁰⁰ Report on the rule of law, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD (2011)003 rev-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e) (дата звернення: 13.04.2026).

Контрольний список верховенства (Венеційська комісія, 2016) ¹⁰¹	Практичний інструмент оцінювання	Законність; правова визначеність; запобігання зловживанню владою; доступ до правосуддя; права людини; рівність перед законом
---	-------------------------------------	--

Згідно з верховенством права, усі органи державної влади (зокрема й органи, які функціонують у сфері національної безпеки) завжди діють у межах обмежень, встановлених законом, відповідно до цінностей демократії та основоположних прав, а також під контролем незалежних та неупереджених судів. Повага до верховенства права є важливою для самого функціонування ЄС: для ефективного застосування законодавства ЄС, для належного функціонування внутрішнього ринку, для підтримки сприятливого для інвестицій середовища та для взаємної довіри. ЄС розробив низку різних інструментів для сприяння та підтримки верховенства права. Підхід ЄС до політики верховенства права ґрунтується на трьох основах:

1. Сприяння культурі верховенства права в ЄС, що передбачає поглиблення спільної роботи з поширення розуміння верховенства права в Європі;

2. Запобігання проблемам верховенства права, коли вони виникають у державі-члені, маючи можливість втручатися на ранній стадії та уникаючи ризику ескалації, зокрема, Європейський механізм верховенства права, в центрі якого – щорічний звіт про верховенство права;

¹⁰¹ The Rule of Law Checklist, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD (2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e) (дата звернення: 13.04.2026).

3. Здатність вжити ефективних заходів, коли в державі-члені виявлено проблему достатньої значущості, включаючи процедуру, передбачену статтею 7 Договору про Європейський Союз¹⁰².

Поряд із функціональною демократією та повагою до прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин, верховенство права також є одним із політичних критеріїв, яким мають відповідати країни, що бажають вступити до ЄС. У цьому аспекті європейська інтеграція України набуває значення не лише важливого зовнішньополітичного курсу України, а й внутрішнього механізму реформування правового регулювання, зокрема й у секторі національної безпеки. Особливо значимими тут стають окремі складові аспис ЄС, які чинять безпосередній вплив на функціонування сектору національної безпеки, а саме: принципи незалежності судової влади, принцип пропорційності при обмеженні прав і свобод людини, принцип ефективних антикорупційних механізмів, принцип забезпечення парламентського та судового контролю за діяльністю безпекових органів, принцип гарантування правового захисту особи у відносинах з державою.

Стандарти верховенства права ЄС мають важливе значення для національної безпеки України, адже вони спрямовуються на забезпечення балансу між захистом безпеки держави та гарантуванням прав і свобод людини і громадянина. Елементами верховенства права у секторі національної безпеки є: чітка регламентація повноважень безпекових структур в Україні, недопущення їх свавільного втручання у права людини, забезпечення ефективних контрольних механізмів за дотриманням принципу верховенства права органами, які функціонують у сфері національної безпеки. Стандарти ЄС є свідченням того, що навіть в кризових умовах, дії органів сектору національної безпеки мають відповідати законодавчим приписам, а також підлягати контролю з боку демократичних інституцій держави.

---

¹⁰² Rule of law. *European Union*, 2025. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/rule-of-law.html> (дата звернення: 11.01.2026).

У процесі європейської інтеграції Україна взяла на себе зобов'язання щодо адаптації національного законодавства, зокрема й у сфері національної безпеки, до *acquis* ЄС, зокрема у частині забезпечення верховенства права, незалежності судової влади та поваги до прав людини. Зокрема, у відповідності до висновків Європейської Комісії та рекомендацій Венеційської комісії, основними напрямками адаптації є забезпечення реальної незалежності судової влади, реформування органів правопорядку, удосконалення антикорупційної інфраструктури, а також запровадження чітких процедур обмеження прав людини у сфері національної безпеки із дотриманням принципу пропорційності.

Набуття Україною статусу держави-кандидата на членство в ЄС ще більше актуалізувало проблему перегляду та реформування національного безпекового законодавства з ціллю узгодження останнього із європейськими стандартами верховенства права. При цьому надані ЄС рекомендації та створені ним моніторингові механізми ЄС є інструментами зовнішнього стимулювання реформ, а також, одночасно з цим, і засобами оцінки їх ефективності.

Скринінг з боку Європейської Комісії стану виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань у сфері європейської інтеграції засвідчує позитивний тренд у плануванні та реалізації правових реформ¹⁰³. Разом з тим, у «Звіті про Україну за 2025 рік»¹⁰⁴ Європейська Комісія відзначає наявні проблеми та рекомендації щодо їх вирішення у сфері верховенства права (табл. 3.2.).

---

¹⁰³ Устименко В.А. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості: монографія; НАН України, ДУ «ІЕПД імені В.К. Макутова НАН України». Київ: Академперіодика, 2025. С. 5-6.

¹⁰⁴ Commission staff working document. Ukraine 2025 Report : accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2025 Communication on EU enlargement policy. Brussels : European Commission, 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (дата звернення: 13.04.2026).

Таблиця 3.2.

Проблеми України у сфері верховенства права та основні рекомендації
Європейської Комісії щодо їх вирішення

Проблема	Рекомендації щодо її вирішення
1. Неповна стратегічна рамка реформ судової системи	Прийняття комплексної середньострокової стратегії розвитку правосуддя та конституційного судочинства, узгодженої з дорожньою картою верховенства права
2. Неповний склад і обмежена ефективність органів суддівського врядування (ВРП, ВККС)	Прискорення конкурсів, забезпечення повного складу органів; збереження участі міжнародних експертів у відборі; реформа національних органів відбору
3. Політичний та інституційний опір міжнародній участі у доборі суддів	Інституціоналізація участі незалежних міжнародних експертів як гарантії добросовісності та неупередженості
4. Недостатня незалежність судової влади та низька довіра суспільства	Посилення гарантій незалежності; підвищення прозорості рішень; удосконалення процедур добору та оцінювання суддів
5. Недоліки дисциплінарної відповідальності суддів (можливість уникнення відповідальності, нечіткі підстави)	Удосконалення законодавства відповідно до рекомендацій GRECO; заборона уникнення відповідальності через відставку; уточнення складів дисциплінарних правопорушень
6. Слабка система перевірки добросовісності суддів та декларацій	Запровадження ефективної системи перевірки декларацій із залученням міжнародних експертів; уніфікація процедур між органами

7. Недостатня незалежність органів прокурорського самоврядування	Посилення інституційної автономії, прозорі конкурси та перевірки доброчесності членів
8. Відсутність комплексної реформи адвокатури	Проведення реформи адвокатури (прозорі вибори, дисциплінарна відповідальність, підвищення стандартів професії)
9. Низька якість правосуддя (неоднакова практика, відсутність оцінювання суддів)	Уніфікація судової практики; запровадження регулярного оцінювання суддів і прокурорів за об'єктивними критеріями
10. Недостатнє фінансування та кадровий дефіцит судової системи	Збільшення фінансування; оптимізація судової мережі; розвиток кадрового потенціалу
11. Низька ефективність правосуддя (затягування справ, накопичення нерозглянутих справ)	Процесуальні реформи: спрощені процедури, розвиток медіації, обмеження зловживань процесуальними правами
12. Недостатня цифровізація судової системи	Розвиток електронного судочинства та систем управління справами; впровадження ІТ-рішень
13. Проблеми виконання судових рішень	Посилення механізмів виконання, цифровізація виконавчого провадження, підвищення ролі приватних виконавців
14. Недосконалість кримінального процесу (строки розслідування, автоматичне закриття справ)	Перегляд строків та процедур відповідно до принципу пропорційності та ефективності правосуддя

15. Повільний прогрес у боротьбі з корупцією (низька кількість вироків, тривалі розгляди)	Підвищення ефективності розслідувань; скорочення строків розгляду; активізація роботи антикорупційних судів
16. Недостатня ефективність конфіскації активів та фінансових розслідувань	Розвиток паралельних фінансових розслідувань; посилення механізмів конфіскації
17. Недоліки законодавства у сфері антикорупційної політики (строки давності, прогалини)	Гармонізація з <i>acquis</i> ЄС; продовження строків давності; вдосконалення правової бази
18. Несистемна антикорупційна політика та слабе впровадження стратегій	Прийняття нової антикорупційної стратегії з чіткими пріоритетами; посилення ролі НАЗК
19. Тиск на антикорупційні органи (НАБУ, САП)	Забезпечення реальної інституційної незалежності; недопущення політичного втручання
20. Недостатні повноваження та ресурси антикорупційних органів	Розширення юрисдикції НАБУ; посилення повноважень САП; забезпечення ресурсів
21. Недосконалість системи захисту викривачів	Повне узгодження законодавства із стандартами ЄС
22. Проблеми з перевіркою декларацій та фінансовим контролем	Удосконалення автоматизованої перевірки; запровадження зовнішнього контролю
23. Недостатній контроль за законодавством (корупційні ризики законів)	Обов'язкова антикорупційна експертиза законопроектів та врахування її результатів

24. Обмеження прозорості (закриття реєстрів, ризиковані законодавчі ініціативи)	Забезпечення відкритості даних; перегляд законів, що обмежують прозорість
25. Недостатній розвиток правової освіти та знань права ЄС	Реформа юридичної освіти; інтеграція права ЄС; підвищення стандартів доброчесності

Джерело: створено автором на основі «Звіту про Україну за 2025 рік»¹⁰⁵

Аналіз стану адаптації українського законодавства у сфері національної безпеки до права ЄС свідчить як про наявність позитивних змін, так і низки проблем, які вимагають їх вирішення. З однієї сторони, Україна активно реформує законодавство у безпековій сфері, наближаючи його до права ЄС, а з іншої, за умов триваючої війни в Україні все ще невирішеними є виклики, пов'язані із розширенням повноважень органів національної безпеки, недостатнім рівнем здійснення парламентського, судового та цивільного демократичного контролю, можливістю обмеження прав та свобод людини. Слід відзначити також і фрагментарність реформування законодавства у сфері національної безпеки, що призводить до прогалин та колізій у цій сфері, які, у свою чергу, формують проблеми їх правозастосування.

Однак, незважаючи на наявні проблеми, перспективи адаптації безпекового законодавства України є доволі обнадійливими, адже наша держава робить все можливе, щоб наблизити своє законодавство до права ЄС, а головне – основних засад його функціонування, до числа яких входить і верховенство права. У цьому аспекті перспективними можуть стати реформи, спрямовані на аналіз та подальше вдосконалення законодавства України у сфері національної безпеки із дотриманням засад верховенства права, розширення можливостей

¹⁰⁵ Commission staff working document. Ukraine 2025 Report : accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2025 Communication on EU enlargement policy. Brussels : European Commission, 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (дата звернення: 13.04.2026).

судового захисту прав особи у безпекових спорах, а також деталізації процедур обмеження прав особи та їх запровадження на законодавчому рівні. Не менш важливим є напрацювання правозастосовної практики, орієнтованої на стандарти ЄС, що посилить довіру до органів сектору національної безпеки як з боку українського народу, так і з боку міжнародних партнерів. Крім того, слід погодитись із В. Устименком, який зазначає, що пріоритетним кроком, який має бути здійснений Україною на шляху до євроінтеграції, є максимальне обмеження будь-яких недемократичних практик, навіть з урахуванням надзвичайних обмежень воєнного часу заради національної безпеки¹⁰⁶.

Таким чином, європейська інтеграція є системним фактором зміцнення верховенства права в Україні як в цілому, так і в секторі національної безпеки зокрема. Водночас, ефективність цього процесу безпосередньо залежить від глибини імплементації законодавства ЄС з урахуванням рекомендацій Європейської Комісії та Венеціанської комісії, а також від здатності держави усунути системні проблеми у сфері національної безпеки. Саме тому адаптація національного законодавства до права ЄС у сфері національної безпеки не повинна обмежуватись суто виконанням взятих Україною на себе зобов'язань, а спрямовуватись на формування правової, підзвітної та демократично контрольованої системи забезпечення національної безпеки, здатної ефективно функціонувати як на сучасному етапі, коли в Україні триває війна, так і на етапі повоєнного відновлення.

Висновки до розділу 3

1. До числа основних викликів забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки за умов дії правового режиму воєнного стану слід віднести:

---

¹⁰⁶ Устименко В.А. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості: монографія; НАН України, ДУ «ІСПД імені В.К. Мамутова НАН України». Київ: Академперіодика, 2025. С. 212.

розширення дискреційних повноважень органів сфери національної безпеки, обмеженість контрольних механізмів за його дотриманням, фрагментарність та нестабільність нормативно-правового регулювання у цій сфері, ризики непропорційного обмеження прав та свобод, зниження рівня прозорості та підзвітності у сфері прийняття безпекових рішень. Узагальнюючи, слід наголосити на тому, що подолання цих викликів – це необхідна умова дотримання балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням принципу верховенства права за складних умов воєнного стану.

2. Європейська інтеграція є системним фактором зміцнення верховенства права в Україні як в цілому, так і в секторі національної безпеки зокрема. Водночас, ефективність цього процесу безпосередньо залежить від глибини імплементації законодавства ЄС з урахуванням рекомендацій Європейської Комісії та Венеціанської комісії, а також від здатності держави усунути системні проблеми у сфері національної безпеки. Саме тому адаптація національного законодавства до права ЄС у сфері національної безпеки не повинна обмежуватись суто виконанням взятих Україною на себе зобов'язань, а спрямовуватись на формування правової, підзвітної та демократично контрольованої системи забезпечення національної безпеки, здатної ефективно функціонувати як на сучасному етапі, коли в Україні триває війна, так і на етапі повоєнного відновлення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у процесі роботи над дослідженням було досягнуто поставленої мети та виконано завдання, в результаті чого отримано наступні висновки:

1. Принцип верховенства права як в зарубіжній, так і в українській правовій думці пройшов тривалий шлях генези та розвитку. Його еволюція від першопочаткових уявлень про обмеження свавілля влади до сучасної концепції, яка охоплює права людини, юридичну визначеність та пропорційність, свідчить про універсальний характер цього принципу. В українських реаліях становлення принципу верховенства права набуло особливої актуальності піз час демократичної трансформації та посилення зовнішніх викликів, що потребувало посилення інституційної спроможності держави. Сучасний етап розвитку демонструє, що верховенство права стало не тільки доктринальною категорією, а й практичним критерієм оцінки ефективності державного управління та основоположною засадою забезпечення національної безпеки.

2. Проведений аналіз свідчить про те, що принцип верховенства права – це поняття складне, багатовимірне та змістовно багате, воно охоплює як нормативні, так і ціннісні аспекти функціонування держави. У сучасній науковій доктрині немає єдиної позиції щодо визначення його змісту та структури, що зумовлено різними теоретичними підходами та практичними аспектами розвитку різних правових систем. Аналіз різних концепцій українських та зарубіжних науковців свідчить про те, що принцип верховенства права розглядається не тільки як юридична вимога, але й як інструмент забезпечення прав людини та їх пріоритету, обмеження державної влади правовими нормами та гарантування справедливого правосуддя. Незважаючи на низку розбіжностей у підходах до визначення змісту та структури принципу верховенства права, існування ідеї верховенства права в цілому є важливою основою для існування

демократичної та правової держави. Якщо проаналізувати структурні складові принципу верховенства права, визначені різними науковцями, то можна визначити ті, які формують основу більшості підходів: законності, юридичної визначеності, заборони свавілля, рівності перед законом, доступу до правосуддя та реального захисту прав людини. Отже, принцип верховенства права можна розглядати як інтегральну характеристику правопорядку, що поєднує в собі вимоги змістовної справедливості та формальної законності.

3. Принцип верховенства права – це основоположна засада, яка визначає зміст та спрямованість державної політики у сфері національної безпеки України, забезпечуючи сталість, передбачуваність та орієнтацію останньої на захист прав і свобод людини. Інтеграція принципу верховенства права у систему національної безпеки дозволяє досягти узгодженої взаємодії державних інституцій, суспільства та громадян, завдяки чому держава має змогу ефективно протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам національній безпеці. Закріплення верховенства права на конституційному рівні забезпечує стабільний розвиток конституційних відносин та формує правові механізми запобігання свавіллю та зловживання владою. Все вищевикладене є свідченням того, що верховенство права виступає основною системоутворюючою ланкою у контексті забезпечення ефективного функціонування правової держави та забезпечення національної безпеки України.

4. Нормативно-правові засади забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки України становлять сукупність конституційних, законодавчих, міжнародних нормативно-правових актів та підзаконних нормативно-правових актів, система яких визначають правові засади та межі функціонування державних структур, гарантують дотримання прав людини і громадянина тощо. Конституційні положення формують надійну основу для розвитку національного законодавства, задаючи йому вектор на дотримання принципу верховенства права у всіх сферах, зокрема й у сфері національної безпеки України. Законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти регламентують діяльність органів державної влади та структур, які

функціонують у сфері національної безпеки з дотриманням принципу верховенства права, забезпечують контроль та координацію дій органів влади. Міжнародні угоди задають вектор розвитку національного законодавства України у сфері національної безпеки із дотриманням принципу верховенства права. Аналіз наявної нормативно-правової бази дозволив встановити, що вона формує значний пласт нормативних положень, здатних забезпечити національну безпеку держави.

5. Механізми реалізації принципу верховенства права у сфері національної безпеки охоплюють нормативно-правові, інституційні, судові та контрольні складові, функціонування яких спрямовується на забезпечення законності, правової визначеності та недопущення свавільного втручання держави у сферу прав і свобод людини і громадянина, навіть за сучасних умов підвищених безпекових ризиків. Нормативно-правові механізми формують правову основу діяльності суб'єктів сектору безпеки й оборони, чітко регламентують повноваження останніх та можливості обмеження прав та свобод людини за умов надзвичайних ситуацій чи воєнного стану. Інституційні механізми, діяльність яких реалізується у сфері національної безпеки, функціонують системі стримувань та противаг, яка сформована таким чином, щоб забезпечувати підзвітність та взаємний контроль між органами державної влади у сфері національної безпеки. Судовий механізм є важливою гарантією захисту прав людини і громадянина навіть за умов триваючої війни в Україні, адже оскаржувати законність рішень органів, які функціонують у сфері національної безпеки й оборони, а також перевіряти конституційність нормативних актів та їх положень. Контрольні механізми дозволяють уникнути свавілля у діяльності органів державної влади у секторі національної безпеки, піддаючи їх всебічному контролю з боку держави, її інституцій та громадянського суспільства.

6. Взаємодія державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки – це важлива передумова для формування ефективної та стійкої безпекової політики держави. Зважаючи на те, що Україна сьогодні

перебуває під впливом ряду безпекових загроз, реалізація принципу верховенства права у сфері національної безпеки України потребує колективних зусиль, спрямованих на формування ефективної нормативно-правової бази, забезпечення прозорості діяльності органів сектору національної безпеки, а головне – дотримання балансу між правами людини та забезпеченням національної безпеки. Одночасно з цим, в Україні спостерігається фрагментарність та декларативність положень щодо взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів у сфері верховенства права у секторі безпеки й оборони, що вимагає оновлення як нормативно-правової бази, так і реформування діяльності органів сектору національної безпеки.

7. До числа основних викликів забезпечення верховенства права у сфері національної безпеки за умов дії правового режиму воєнного стану слід віднести: розширення дискреційних повноважень органів сфери національної безпеки, обмеженість контрольних механізмів за його дотриманням, фрагментарність та нестабільність нормативно-правового регулювання у цій сфері, ризики непропорційного обмеження прав та свобод, зниження рівня прозорості та підзвітності у сфері прийняття безпекових рішень. Узагальнюючи, слід наголосити на тому, що подолання цих викликів – це необхідна умова дотримання балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням принципу верховенства права за складних умов воєнного стану.

8. Європейська інтеграція є системним фактором зміцнення верховенства права в Україні як в цілому, так і в секторі національної безпеки зокрема. Водночас, ефективність цього процесу безпосередньо залежить від глибини імплементації законодавства ЄС з урахуванням рекомендацій Європейської Комісії та Венеціанської комісії, а також від здатності держави усунути системні проблеми у сфері національної безпеки. Саме тому адаптація національного законодавства до права ЄС у сфері національної безпеки не повинна обмежуватись суто виконанням взятих Україною на себе зобов'язань, а спрямовуватись на формування правової, підзвітної та демократично

контрольованої системи забезпечення національної безпеки, здатної ефективно функціонувати як на сучасному етапі, коли в Україні триває війна, так і на етапі повоєнного відновлення.

На особливу увагу заслуговують наступні проблеми, які були виявлені у сфері верховенства права як основної засади забезпечення національної безпеки: прогалини контролю у сфері національної безпеки, недостатня ефективність механізмів громадського нагляду, особливо під час триваючої російсько-української війни, відсутність єдності у нормативно-правовому регулюванні принципу верховенства права у сфері національної безпеки, недостатня адаптація національного законодавства до права ЄС у сфері забезпечення верховенства права в секторі національної безпеки тощо.

Зважаючи на те, що виявлені проблеми стоять на заваді ефективного забезпечення принципу верховенства права у секторі національної безпеки, вважаємо за доцільне сформулювати наступні рекомендації щодо вирішення виявлених проблем:

- по-перше, доцільно переглянути національне законодавство у сфері правового забезпечення принципу верховенства права у секторі національної безпеки, виявити наявні прогалини та колізії в ньому, зосередити увагу на їх заповненні та узгодженні положень різних нормативно-правових актів між собою;

- по-друге, доцільно повністю адаптувати національне законодавство у сфері регулювання верховенства права в секторі національної безпеки до європейських стандартів у цій сфері;

- по-третє, з метою заповнення наявних прогалин контролю у сфері національної безпеки доцільно запровадити обов'язковий парламентський аудит діяльності органів сфери безпеки й оборони в Україні;

- по четверте, з метою вирішення проблеми недостатності громадського нагляду доцільно розширити повноваження громадянського суспільства у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джерела:

1. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року: Міжнародний документ від 01.07.1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (дата звернення: 11.01.2026).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Міжнародний документ від 15.11.2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 11.01.2026).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Міжнародний документ від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.01.2026).
4. Консолідована версія договору про ЄС. Міжнародний документ від 07 лютого 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 13.04.2026).
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму: Міжнародний документ від 09.12.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text (дата звернення: 11.01.2026).
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043?find=1&text=%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82#Text (дата звернення: 11.01.2026).

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 11.01.2026).

9. Партнерство заради миру. Рамковий документ: Міжнародний документ від 10.01.1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text (дата звернення: 11.01.2026).

10. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 року № 1934-XII. Відомості Верховної Ради України від 03.03.1992. 1992. № 9. Ст. 108.

11. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 року № 794-VII. Відомості Верховної Ради України від 28.03.2014 року. № 13. С. 828. Ст. 222.

12. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Голос України від 07.07.2018 року. № 122.

13. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України від 03.03.1992 року. 1992. № 9. Ст. 106.

14. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 року № 2135-XII. Відомості Верховної Ради України від 02.06.1992 року. 1992. № 22. Ст. 303.

15. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. Голос України від 10.06.2015 року. № 101.

16. Про публічно-приватне партнерство: Закон України; Перелік від 19.06.2025 року № 4510-IX. Голос України від 31.07.2025 року. № 149.

17. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 року № 183/98-ВР. Відомості Верховної Ради України від 16.09.1998 року. 1998. № 35. Ст. 237.

18. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України; Регламент від 10.02.2010 року № 1861-VI. Голос України від 17.02.2010 року. № 28.

19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ

Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020. Офіційний вісник Президента України від 21.09.2020 р. № 19, С. 26. Ст. 926.

20. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 року №2229-ХІІ. Голос України від 13.05.1992 року.

21. Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union, 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 13.04.2026).

22. Commission staff working document. Ukraine 2025 Report : accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2025 Communication on EU enlargement policy. Brussels: European Commission, 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (дата звернення: 13.04.2026).

23. Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council and The Council “A new EU Framework to strengthen the Rule of Law”, COM/2014/0158 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52014DC0158> (дата звернення: 13.04.2026).

24. Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council and The Council “Further strengthening the Rule of Law within the Union State of play and possible next steps”, 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52019DC0163> (дата звернення: 13.04.2026).

25. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions "2025 Rule of Law Report. The rule of law situation in the European Union". COM (2025) 900 final. Strasbourg, 2025. URL: https://commission.europa.eu/publications/2025-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en (дата звернення: 13.04.2026).

26. Constitution de la République Française: International document of June 3, 1958. URL: [https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/CDL-REF\(2023\)021-f](https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/CDL-REF(2023)021-f) (дата звернення: 11.01.2026).

27. Report on the rule of law, European Commission For Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD(2011)003 rev-e URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e) (дата звернення: 13.04.2026).

28. The Rule of Law Checklist, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD (2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e) (дата звернення: 13.04.2026).

2. Література:

29. Александров В. М. Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Часопис Київського університету права*, 2020. №4. С. 78-82.

30. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України. Монограф.; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

31. Бут Ю.А. Генеза концепції верховенства права. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*, 2025. Вип. 76. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4257 (дата звернення: 11.01.2026).

32. Ванджурак Р.В. Інтелектуальна традиція давньогрецької філософії права як концептуальна основа української юриспруденції. Дис. ...докт. філ-фії за с-тю 081 – Право. Нац. акад. внутр. спр. Київ, 2023. 237 с.

33. Демченко Я.О. Принцип верховенства права. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, 2023. №3. С. 189-193.

34. Держава та приватний сектор на захисті національної безпеки: від взаємодії до партнерства: аналіт. доп./ О. Д. Маркеєва, Б. Л. Розвадовський. Київ: НІСД, 2021. 72 с.

35. Єзеров А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*, 2017. № 2. С. 60–67.
36. Казарян В.М., Зернюк В.В., Лозовський Д.Є. Генеза принципу верховенства права. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021. №8. С. 46-51.
37. Калінніков О. В. Закріплення принципу верховенства права в Договорі про Європейський Союз. *The 21st International scientific and practical conference “Innovative solutions in public communications and international relations” (May 28–31, 2024)*. Sofia, Bulgaria. International Science Group. 2024. P.122-125.
38. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : збірник наукових статей до 75-річного ювілею доктора юридичних наук Козюбри Миколи Івановича* / [упоряд. В. Ткаченко ; голов. ред. А. Мелешевич ; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.", Ф-т правничих наук, Центр європ. гуманіт. дослідж.]. Київ: Дух і Літера, 2013. С. 271-328.
39. Кондратенко Н.О., Губаренко І.С. Інституційні механізми публічного управління у сфері національної безпеки України. *Національні інтереси України*, 2025. №2(7). С. 953-961.
40. Куртакова Г., Ребенок Н. Верховенство права в умовах воєнного стану: виклики та перспективи для України. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2025. №4(34). С. 744-755.
41. Лютіков П. С., Мельник-Томенко Ж.М. Тлумачення загальних принципів адміністративного судочинства: теоретико-прикладні засади застосування практики Європейського суду з прав людини: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 182 с.
42. Макеєва О. М. Принцип верховенства права в нормотворчій діяльності органів державної влади. *Альманах права*, 2024. №15. С. 345-350.

43. Маслова Н. Г. Проблеми дотримання прав людини в умовах воєнного стану на прикладі України. *Український політико-правовий дискурс*, 2025. №13. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15825983> (дата звернення: 10.01.2026).
44. Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 195 с.
45. Петросян К. Є. Складові принципу верховенства права в аспекті реалізації права на соціальний захист. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2021. №42. С. 147-155.
46. Повноваження Президента України у сфері національної безпеки. *Консультант*, 2025. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/8360> (дата звернення: 07.01.2025).
47. Попадинець Г. О. Принцип верховенства права як засадничий принцип правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2025. №5(90). С. 328-332.
48. Рибікова Г., Макеєва О. До питання про гносеологічний аспект верховенства права. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal «Air and Space Law»*, 2022. №3(64). С. 23-29.
49. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 4. С. 62.
50. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих

положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частини восьмої статті 81-1 Господарського процесуального кодексу України (справа про фіксування судового процесу технічними засобами) від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011. Вісник Конституційного Суду України, 2012. № 1. С. 31.

51. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України „Про міліцію“ від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. Вісник Конституційного Суду України, 2010. № 5. С. 11.

52. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. Вісник Конституційного Суду України, 2012. № 2. С.25.

53. Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. Вісник Конституційного Суду України, 2011. № 1. С. 13.

54. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням ВСУ щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 ККУ (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004

року № 15-рп/2004. Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. Урядовий кур'єр від 17.11.2004 року. № 219.

55. Сичевський В. В. Сутність поняття «верховенство права» у контексті захисту прав людини. *Правничий часопис*, 2023. №3. С. 23-29.

56. Сілантьєва Е. Є. Співвідношення формальної визначеності та верховенства права. *Право і Безпека*. 2021. № 1. С. 28–34.

57. Скриль С.А. Верховенство права як принцип функціонування політичних систем в державах Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2023. №3. С. 30-35.

58. Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. *Нове українське право*, 2022. №2. С. 112-119.

59. Устименко В.А. Адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу: основи, критерії, виміри стійкості: монографія; НАН України, ДУ «ІЕПД імені В.К. Макутова НАН України». Київ: Академперіодика, 2025. 452 с.

60. Цебенко С. Б. Вимога «якості» закону як один з основних аспектів принципу верховенства права. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 2021. №4. С. 31-35.

61. Чепік-Трегубенко О. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 2 (121). С. 183-188.

62. Чепік-Трегубенко О.С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2022. № 3 (118). С. 121-127.

63. Шляхи модернізації системи забезпечення національної безпеки у контексті розбудови національної стійкості. Аналітична записка. *НІСД*, 2018. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/shlyakhi-modernizacii-sistemi-zabezpechennya-nacionalnoi-bezpeki-u> (дата звернення: 09.01.2026).

64. Яровой Т. С. Завдання державної політики у сфері національної безпеки. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 4. С. 188–196.
65. Burnay M. The rule of law: origins, prospects and challenges. *Chinese Perspectives on the International Rule of Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2018. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788112390.00007> (дата звернення: 09.01.2026).
66. Fowler R. The Rule of Law: Origins, Meaning and Endangerment. *Tennessee Bar Association Publications*, 2023. Vol. 59. No. 3. URL: <https://www.tba.org/?pg=Articles&blAction=showEntry&blogEntry=90749> (дата звернення: 09.01.2026).
67. Gülgeç Y. B. Axio-Systemic Validity: Positivism with Reason. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021. №23(1). Pp. 517-569.
68. Kelbia S., Dziubak S., Sendetskyi V. Value of the European understanding of the rule of law for the development of the modern democratic state: Theoretical and historical aspect. *Social & Legal Studios*, 2025. № 8(1). Pp. 82-95.
69. Laughlin M. A. W. Dicey and the Making of Common Law Constitutionalism. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2022. Vol. 42. Iss. 1. URL: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqab021> (дата звернення: 09.01.2026).
70. Mecke C. E. The «Rule of Law» and the «Rechtsstaat»: A Historical and Theoretical Approach from a German Perspective. *Studia Iuridica*, 2019. №79. Pp. 29-47.
71. Rule of law. *European Union*, 2025. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/rule-of-law.html> (дата звернення: 11.01.2026).
72. Rule of Law. *EBSCO*, 2025. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/law/rule-law>.
73. Summers R. The Principles of the Rule of Law. *Notre Dame Law Review*. 2017. Vol. 74. P. 1691-1712.

3. Словники та енциклопедичні видання:

74. Інституційний механізм. *Український словник*, 2025. URL: <https://surl.li/ezsfee> (дата звернення: 07.01.2026).